

ULOGA HERCEGOVAČKOG SANDŽAKA U ŠIRENJU OSMANSKOG UTJECAJA NA PODRUČJE IZMEĐU NERETVE I CETINE U KASNOM SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU

Neven Isailović – Aleksandar Jakovljević

UDK 355.6(439.56):94(560)"14/16"
314.15(439.56)"14/16"
94(497.583) "14/16"

Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 4/2024

Istorijski institut
neven.isailovic@gmail.com
ayakovljevic@gmail.com

Sažetak

Hercegovački sandžak imao je vodeću ulogu u širenju osmanske vlasti i utjecaja na područje srednjovjekovnog Hrvatskog Kraljevstva u razdoblju od 1465. godine, kada je najveći dio Hercegovine zemlje pao pod vlast Osmanlija, do sredine 16. stoljeća kada je došlo do razgraničenja utjecaja Hercegovačkog i Bosanskog sandžaka. Osmanski namjesnici Hercegovine, često islamizirani pripadnici lokalnog kršćanskog plemstva, predvodili su širenje Osmanskog Carstva prema teritoriju Hrvatske do 1522. godine. Pored oružanih napada, primjenjivali su i strategiju istimaleta, blagonaklonog pristupa kršćanima koji bi prihvatili osmansko vrhovništvo. Nakon prve faze pustošenja, hercegovački su krajišnici nastojali integrirati dijelove ranijih elita u svoj sustav, dajući im važne položaje u upravi, pa i cijela područja na kojima su ranije uživali baštinska prava. Poseban slučaj predstavljaju Poljica kao teritorij u kome je zajednica lokalnih plemića štitila svoju autonomiju sporazumima s Osmanlijama i s Mlečanima, već od posljednje četvrti 15. stoljeća. Značajan izvor za ovu temu i razdoblje predstavljaju neobjavljeni osmanski dokumenti koji su sačuvali poljičke obitelji i franjevački samostani u srednjoj Dalmaciji.

Ključne riječi: *Hercegovački sandžak, južna Hrvatska, Osmansko Carstvo, migracije, 15. i 16. stoljeće.*

Uloga Hercegovačkog sandžaka u procesu širenja osmanske vlasti i utjecaja na područje južne Hrvatske koncem 15. i u prvim desetljećima 16. stoljeća donekle je zanemarena, prvenstveno zbog toga što su se dosadašnja istraživanja uglavnom fokusirala na razdoblje nakon 1522. godine (kada su pali Knin i Skradin) i na prostor Kliškog sandžaka. Rad ima za cilj argumentirati hipotezu da je uloga Hercegovačkog sandžaka u navedenom procesu bila daleko značajnija. Njime ćemo nastojati rasvijetliti preduvjete za početak turskog napredovanja iz pravca Hercegovine i pokazati kako je utjecaj hercegovačkih turskih krajišnika na područje cijele južne Hrvatske praktički bio dominantan sve do dolaska Husrevbega i njegova štićenika Murata (potonjeg Murat-bega) Gajdića na prostor srednjodalmatinskog zaleđa. Također, obradit će se i važna pitanja repopulacije osvojenih područja stanovništvom u vlaškom statusu s prostora Hercegovačkog sandžaka i kontakata osmanskih vojvoda s predstavnicima Katoličke Crkve u južnoj Hrvatskoj i Dalmaciji.

Današnji pojam Hercegovine izvodi se iz nekadašnjeg pojma Hercegove zemlje (alternativni nazivi: hercegova država/oblast, *contrata di Herzego*, *ducatus Sancti Sabbae*, Hersek ili), što je bio suvremeni naziv za područje pod vlašću Stjepana Vukčića Kosače, gospodara prostranih teritorija koji obuhvaćaju dijelove današnje Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, od Boke Kotorske i Polimlja do Duvna i Visuća kraj Omiša, odnosno od Goražda i izvorišta Neretve do istočnojadranske obale (zaobilazeći Dubrovačku republiku).¹ Stjepan Vukčić, prvobitno bosanski veliki vojvoda, prozvao se hercegom humskim i primorskim 1448. godine, a odmah zatim i hercegom od svetoga Save.² Veći dio svoga života pokušavao je sačuvati svoje posjede, kroz otpor ili kroz suradnju s Turcima čiji je utjecaj u zemlji Kosača započeo još krajem drugog desetljeća 15. stoljeća.

¹ Sima Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić Kosača i njegovo doba*, Srpska akademija nauka i umetnosti – Naučno delo, Beograd, 1964.; Veljan Atanasovski, *Pad Hercegovine*, Istorijski institut – Narodna knjiga, Beograd, 1979.; Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982.; Jusuf Mulić, *Hercegovina. Prvi dio: Feudalna oblast srednjovjekovne bosanske države*, Muzej Hercegovine, Mostar, 2004.; Jusuf Mulić, *Hercegovina. Drugi dio: Vojna i upravna jedinica Osmanskog Carstva. Knjiga 2.1. (XV i XVI stoljeće)*, Muzej Hercegovine, Mostar, 2004.

² Ljubomir Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, knj. I/2, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1934., 63-64; S. Ćirković, *Herceg Stefan*, 106-108, 271-272.

Premda je Hercegova zemlja preživjela pad Bosanskog kraljevstva 1463. godine, njezin najveći dio pao je pod osmansku vlast već 1465. godine. Herceg Stjepan umro je 1466. godine u Novom (danas Herceg Novom), a njegov razbaštinjeni stariji sin Vladislav prešao je u Slavoniju.³ Mlađi sin i nasljednik, novi herceg Vlatko, uspio je zadržati samo grad Novi s neposrednom okolicom, uz nekoliko rasutih posjeda, uglavnom na području zapadno od Neretve, osobito na području Gorske župe (Vrgorac) i Krajine (Makarsko primorje).⁴ Na tom se prostoru sukobljavao s bosanskom plemićkom obitelji Vlatkovića koji su nekada bili podložni Kosačama, ali su 1456. protjerani sa svojih baština na prostoru zapadnog Huma i Krajine, krećući se nakon toga između Livna i Poljica, služeći prvo bosanske kraljeve (do 1463. godine), a zatim kralja Matijaša Korvina.⁵

U prvom sumarnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1468/69. popisana je i Hercegova zemlja, definirana i kao vilajet Hersek, sukladno osmanskoj vojno-upravnoj terminologiji.⁶ Radilo se, razumljivo, samo o osvajanjima koja su do tada bila okončana. Kako je bilo u pitanju područje koje nije osvojeno od bosanskog kralja, već od utjecajnog roda Kosača čiji su predstavnici još uvijek boravili na dijelu svojih poseda, vilajet Hersek je već 1470. krenuo put reorganizacije u sandžak kao jasno definiranu i organiziranu vojno-administrativnu jedinicu Osmanskog Carstva. Isto-

³ S. Ćirković, *Herceg Stefan*, 251-267; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 12-28, 37, 48-51.

⁴ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 12-27, 64-85, 114-125; Neven Isailović i Aleksandar Jakovljević, Neka razmatranja o Vlatkovićima Krajini i Zaostrogu, u: *Spomenica akademiku Đuri Tošiću*, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Banja Luka, 2021., 145-152.

⁵ S. Ćirković, *Herceg Stefan*, 216, 223-227, 231-234, 255, 260-261, 264, 272, 276; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 64-85, 118-125; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja*, 145-155; Adis Zilić, Vlatkovići od progonstva sa baština 1456. do pada Počitelja 1471. godine, *Osmansko osvajanje bosanske kraljevine*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2014., 105-138; Srđan Rudić, *Bosanska vlastela u XV veku. Prosopografska studija*, Istorijski institut – Centar za napredne srednjovekovne studije – Univerzitet u Banjoj Luci, Beograd – Banja Luka, 2021., 54-63; Adis Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići, vlastela Humske zemlje i Krajine*, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021., 139-276.

⁶ Atatürk Kitaplığı (=AK), İstanbul, *Muallim Cevdet Yazmaları (=MC)*, O.76; Ahmed S. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Islamski kulturni centar, Mostar, 2008.

vjetno kao u slavenskim dokumentima, ovaj sandžak je i u osmanskim dokumentima zadržao ime Hersek ili (doslovan prijevod pojma Hercegovina zemlja), sandžak hercegovački i, nešto kasnije, Hercegovina, dok se u talijanskim izvorima javljao i kao *sangiaco del Ducato*.⁷ Sandžakbegovi Hercegovine su nazivani gospodarima Hercegovine zemlje, a u latinskim dokumentima dubrovačke provenijencije i *sangiacci craisnici*, tj. krajišnički sandžakbegovi.⁸

Premda je vilajet već 1470. godine uzdignut u rang sandžaka, osvajanje svih područja nekadašnje Hercegovine zemlje bilo je dugotrajan proces. To se osobito odnosilo na područja zapadno od Neretve čiju su obranu nakon 1465. godine preuzeli hrvatski banovi i njihove tvrđavske posade, hrvatsko plemstvo, a djelomično i hercegovski potomci, Vlatkovići i Mlečani. Turci su i ranije poticali postojeći rivalitet između navedenih branitelja, pokušavajući da svakoga od njih pridobiju na svoju stranu. Taj je pristup bio poprilično uspješan, ali su ipak bila potrebna desetljeća da se osmanska vlast stabilizira na prostoru između Neretve i Cetine.⁹

I visoko plemstvo, ali i niži plemeniti slojevi i vlaške skupine koje su na prostoru Hercegovine bile iznimno brojne, nastojali su opstati u novom, osmanskome okruženju. Gotovo u svakom trenutku, jedan dio Kosača bio je u osmanskoj službi, dok bi drugi stajao uz Matijaša Korvina ili Mlečane. Isto je vrijedilo i za Vlatkoviće, a uloge su se katkad i zamjenjivale.¹⁰ Osmanlijama su bili potrebni upravitelji s legitimitetom i ugledom, odnosno osobe koje su mogle presaditi stari sustav u novi, kako bi tranzicija vlasti bila relativno glatka i što jednostavnija. Velikašima,

⁷ AK, MC, O.76, passim; A. S. Aličić, *Sumarni popis*, passim; Riccardo Predelli, *I Libri Commemorativi della Repubblica di Venezia: Regesti*, tomo VI, Società veneta di storia patria, Venezia, 1903., 248-249; H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 44-47, 115-117, 136-143, 156-167.

⁸ Državni arhiv u Dubrovniku (=DAD), Acta Consilii rogatorum 29, f. 1, 54v, 94, 175v; DAD, Acta Consilii rogatorum 31, f. 4, 21, 24, 36v, 42, 43, 44v, 45v, 47v, 60v; Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, knj. I/2, 280, 348-349, 369, 371-373, 378-379, 394, 396, 406; Toma Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, Srpska književna zadruza, Beograd, 1973., passim.

⁹ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 55-57; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 12-27, 64-85.

¹⁰ N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja*, 145-155; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 202-276.

a osobito pripadnicima nižega plemstva, stoga su vraćani neki posjedi i baštine, pa čak i šira područja na upravu.¹¹ Tako je herceg Vlatko, vjerojatno tijekom proljeća 1470. godine, sklopio zaseban mirovni ugovor sa sultanom, a iz suvremenih izvora doznaje se da je ubrzo, svakako do početka 1471. godine dobio na upravu i cijelo Popovo polje i Trebinje – područja koja je kontrolirao u osmansko ime.¹² Nakon toga, uslijed nedovoljno osvjetljenih okolnosti, osmanske vlasti odlučile su oduzeti mu te teritorije i predati ih krajem 1476. godine na upravu Heraku Vranešu, predvoditelju vlaške skupine iz unutrašnjosti Hercegovine.¹³ U narednim godinama, Vlatko se povukao na Zapad, služeći prvo kralja Matijaša i držeći grad Visuć kraj Omiša, da bi na kraju prešao u mletačku službu i trajno krenuo put Venecije gdje će njegovi potomci nastaviti život kao plemići.¹⁴ Vlatkovići koji su se s njime otimali oko Vrgorca početkom 1470-ih godina bili su također jednim dijelom u osmanskoj službi. Od brojne braće Vlatkovića, Ivaniš i Žarko bili su sve vrijeme u službi kral-

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul) (=BOA), *Tapu Tabrir Defterleri* (=TD) 5, 67-68; Ahmed S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985., 91-94.

¹² AK, MC, O.76, 92b-98a; A. S. Aličić, *Sumarni popis*, 151-157; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 64-96; Iréne Beldiceanu-Steinherr i Boško Bojović, *Le traité de paix conclu entre Vlatko et Mehmed II*, *Balkanica*, 24 (1993.), 75-86.

¹³ AK, MC, O.76, 92b; A. S. Aličić, *Sumarni popis*, 151; Bogumil Hrabak, Herak Vraneš, *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine*, 7 (1955.), 53-64; Nedim Filipović, Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, 10 (1974.), 145-151; Đuro Tošić, *Trebinjska oblast u srednjem vijeku*, Istorijski institut, Beograd, 1998., 133-139, 143-145; Veselin Konjević, *Herak Vraneš i nahija Ljuboviđa u drugoj polovini XV vijeka*, Javna ustanova Narodna biblioteka „Stevan Samardžić”, Podgorica, 2022.

¹⁴ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 96-113, 126-153; Marko Šunjić, Kada je mletačka posada ušla u hercegovu tvrđavu Visući?, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, 15 (1964.), 197-199; Marko Šunjić, Vlatko Kosača u Poljicima 1487. godine, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, 34 (1983.), 145-147; Đuro Tošić, Fragmenti iz života hercega Vlatka Kosače, *Istorijski časopis*, 56 (2008.), 161-171. Vidjeti i: Lena Sadovski-Kornprobst, Zur Richterwahl in Omiš (Almissa) 1490-1492 und dem Einfluss Venedigs auf die gesellschaftlichen Strukturen einer dalmatinischen Kleinstadt im 15. Jahrhundert, *Südost-Forschungen*, 80 (2021.), 73-74.

ja Matijaša, a orodili su se i s Poljičanima i Klišanima.¹⁵ S druge strane, Tadija je nakon 1473. godine bio turski vojvoda u Krajini, vrativši se na svoje baštinske posjede u Makarskom primorju (konkretno u Zaostrogu) i okolici Ljubuškog. Pod njegovom je kontrolom bilo i Omiško primorje, kao i više skupina tzv. vlaha Humske zemlje.¹⁶ Početkom 1480-ih, Tadija je, zbog nepovjerenja turskih vlasti, napustio osmansku službu i prešao na stranu svoje starije braće.¹⁷ Međutim, njega je u Krajini i Humskoj zemlji zamijenio mlađi brat Andrija, nekadašnji franjevac Augustin, koji je postao novi upravitelj teritorija nazvanih Krajina i Augustinova Humska, kasnije nahija Fragostin.¹⁸ I Augustin je manevrirao između Osmanlija i ugarskog dvora, ali je češće promatran kao osmanski čovjek zbog čega je čak nazivan Turčinom. Poznato je da je dostavljao obavještajne podatke iz pograničja osmanskim vlastima pa se pretpostavlja da je život okončao u sužanjstvu Matijaševih vojnika 1488. godine.¹⁹ I godinama kasnije, između 1500. i 1510. godine, jedan pripadnik mlađeg ogranka Vlatkovića – Petar Pavlović, postao je vojvoda Krajine i Humske zemlje. Ovim nazivom počeo se označavati prostor zapadno od Neretve prema Vrgorcu. Taj je položaj zadržao sve do 1528. godine, kada je pozvan u Istanbul odakle se nije više vratio.²⁰ Upravo su za Petrova vremena i

¹⁵ Srđan Rudić, Petar Pavlović, vojvoda humski i Krajine, *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine*, 7 (2012.), 49-60; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 210-265.

¹⁶ BOA, TD 5, 67-68; A. S. Aličić, *Poimenični popis*, 91-94; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja*, 151-154; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 239-256.

¹⁷ Neven Isailović i Aleksandar Jakovljević, Srednjovjekovno Brečevo i Polje Kanjane – još jedan pokušaj ubikacije, *Povijesni prilozi*, 31 (2012.) 43, 45, 55-56; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja*, 152, 154; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 248-249, 252, 254-262.

¹⁸ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 92-95, 137, 144-146; H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 162, 188-192, 194; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja*, 154-156; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 249, 251-259; Đuro Tošić, Andrija (Fra Avgustin) Vlatković – (ne)svakidašnji primjer humskog velikaša, *Nauka i identitet: filozofske i prirodno-matematičke nauke. Zbornik radova sa naučnog skupa (Pale, 21-22. maj 2011.)*, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pale, 2012., 61-67.

¹⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (İstanbul), *Evrak* 745/83; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 146; Đ. Tošić, Andrija (Fra Avgustin), 63-65; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja*, 154-155.

²⁰ S. Rudić, Petar Pavlović, 49-59; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 269-272, 274-276; Srđan Rudić i Jelena Todorović, Testament Klare, supruge vojvode Petra

zahvaljujući Petrovom djelovanju franjevci preuzeli primat nad augustincima u samostanu Zaoštrog, nakon parnice koja je trajala godinama pred osmanskim vlastima.²¹

Važno je shvatiti da se dinamika na prostoru Hercegovine zemlje u vrijeme rane osmanske vlasti nije svodila na odnose sultana i njegovih vezira i lokalnih namjesnika s nekadašnjim visokim bosanskim plemstvom. Naprotiv, kao što je rečeno, važnu ulogu su igrali i predstavnici lokalnih elita nižeg ranga kao što su niže plemstvo i vlaške skupine. Osmanlije su se oslanjale na te slojeve prilikom učvršćivanja vlasti u Hercegovini. Brojni predstavnici nižega plemstva, ali i bogatijih trgovaca iz trgovišta poput Goražda, Foče, Trebinja, postajali su ili pripadnici spahijske konjice i tvrđavskih posada, zadržavajući svoje i dobijajući nove posjede u zamjenu za vojnu službu, ili pak službenici osmanskog upravnog aparata (pisari, diplomatski predstavnici, zakupnici prihoda i slično).²² Tako je npr. odgojitelj najmlađeg hercegovog sina i imenjaka, Stjepana, dijak (pisar) Sanko Dobrušković, već 1471. stekao timar i time postao osmanski spahija.²³ Sam Stjepan je pak primio islam oko 1473/74. i postao znameniti Ahmed-paša Hercegović koji je došao do najviših položaja u Osmanskom Carstvu, zadržavajući kontakte sa svojom braćom koja nisu promijenila vjeru. Ipak, njegova karijera se uglavnom gradila na istoku Carstva.²⁴ Predstavnici slojeva nižeg plemstva i trgovačke elite nisu davali samo spahije i službenike, već su njihovi islamizirani pripadnici dolazili i na

Pavlovića, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 88 (2013.), 93-100.

²¹ Arhiv franjevačkog samostana u Zaoštrogu (=AFSZ), *Turske isprave*, br. 11, 12; Karlo Jurišić, *Katolička Crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972., 11-16, 82-88, 278-280; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja*, 155-170.

²² A. S. Aličić, *Poimenični popis*, passim; A. S. Aličić, *Sumarni popis*, passim; Behija Zlatar, O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću, *Prilozi. Institut za istoriju*, 14-15 (1978.), 81-139; Srđan Rudić, Prilog poznavanju nekih islamizovanih bosanskih porodica, *Spomenica akademika Sime Ćirkovića*, Istorijski institut, Beograd, 2011., 425-439.

²³ AK, MC, O.76, 74b; A. S. Aličić, *Sumarni popis*, 126.

²⁴ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 189-219; Heath W. Lowry, *Hersekzâde Ahmed Paşa: an Ottoman statesman's career & pious endowments = Hersekzâde Ahmed Paşa: bir Osmanlı devlet adamının meslek hayatı ve kurduğu vakıflar*, Bahçeşehir University Press, İstanbul, 2011., 3-4, 13-17.

visoke položaje u upravi Hercegovačkog sandžaka. Iz tog su sloja regrutirani i sandžakbegovi i njima potčinjene vojvode. Ne može se reći da je većina hercegovačkih namjesnika bila domaćeg podrijetla, ali ih je bilo nekoliko. Poznat je slučaj Mustafa-bega Milivojevića, potomka fočanske trgovačke obitelji Utvičića-Mihočevića, koji je bio sandžakbeg Hercegovine zemlje barem od 1489. do 1493. godine, ako ne i u još dva navrata.²⁵ Također je, početkom 16. stoljeća, dva puta sandžakbegom bio i Mehmed-beg Obrenović koji se navodi kao srodnik nekih Poljičana od kojih je jedan istodobno bio i mostarski vojvoda.²⁶ Treba spomenuti i Sinan-bega Borovinića, kasnijeg pašu, također sandžakbega Hercegovine s početka 16. stoljeća.²⁷ Smatra se da je obitelj Borovinić potjecala iz istočne Bosne,

²⁵ Ćiro Truhelka, Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 23 (1911.), 26-162, 303-327, 437-451, 455-465, 468-474; Gliša Elezović, *Turski spomenici*, knj. I/1, 1348-1520, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1940., 152-166, 189-192, 198-207, 216-218, 228-231, 238-256, 265-270, 290-294, 298-302, 317-319, 330-333, 528-530, 534-541, 555-556, 817-824; Toma Popović, Spisak hercegovačkih namesnika u XVI veku, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 16-17 (1970.), 93-99; Esad Kurtović, Utvičići iz Foče (bosansko ili dubrovačko porijeklo), *Prilozi. Institut za historiju*, 45 (2016.), 26-28; Aleksandar Jakovljević, Mustafa-beg, krajišnik, hercegovački sandžak-beg, *Srpski biografski rečnik*, knj. 7, Matica srpska, Novi Sad, 2018., 133; Muamer Hodžić, O hercegovačkim sandžakbegovima do osnivanja Bosanskog ejaleta, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 68 (2019.), 181-210; Adis Zilić, Mustafa-beg Milivojević na funkciji hercegovačkog sandžak-bega, *Prilozi. Institut za historiju*, 52 (2023.), 41-86.

²⁶ BOA, *Kâmil Kepeci (=KK)* 697, 2b; Ć. Truhelka, Tursko-slovenski spomenici, 317, 437, 443-444, 448; T. Popović, Spisak, 93-94; M. Hodžić, O hercegovačkim sandžakbegovima, 188, 191; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja*, 149-150; Behija Zlatar, Neki podaci o sandžak-begu Mehmed-begu Obrenoviću, *Prilozi. Institut za istoriju*, 10/2 (1974.), 341-346; *Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije II. Pisma i poruke rektora Korčule, Brača, Omiša, Makarske i Klisa*, prir. Lovorka Čoralić, Damir Karbić i Maja Katušić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2012., 238; Aleksandar Jakovljević, Mehmed-beg Obrenoglu, morejski, hercegovački i skadarski sandžak-beg, *Srpski biografski rečnik*, knj. 6, Matica srpska, Novi Sad, 2014., 387.

²⁷ Sinan-beg je postavljen za namjesnika Hercegovine 30. travnja 1504. godine, a prethodno je obnašao dužnost sandžakbega Galipolja što je tehnički značilo i položaj zapovjednika osmanske mornarice i podrazumijevalo titulu paše. Službu u Hercegovini obnašao je do 15. rujna 1506. godine kada ga je smijenio sin osvajača Hercegovine zemlje Isabegoglu Mehmed-beg (BOA, *KK* 697, 2b). Navedeni turski izvor sadrži bilješke o službenoj dodjeli prihoda (*tabvîl*) po stupanju na položaj

točnije iz zemlje Pavlovića, premda u blizini Foče koja se nalazila u Hercegovoj zemlji postoji i danas selo Borovinići, uz napomenu da nisu jasno uspostavljene međusobne veze koje bi ovo mjesto afirmirale kao matično za ovu obitelj. Treba ipak napomenuti i da je plemićka obitelj Pavlovića upravljala i nekim teritorijima južno od svoga središnjeg područja oko Rogatice, Vrhbosne i Olova, a Sinan-paša Borovinić bio je zet najpoznatijeg Hercegovca s kraja 15. i prve dva desetljeća 16. stoljeća – Ahmed-paše Hercegovića, što u dovoljnoj mjeri upućuje na njegove osobne i obiteljske veze s Hercegovinom.²⁸ Nešto kasnije, prezime Borovinić pronalazi se među novim vlasnicima zemljišta na području Vrhrike (oko izvorišta rijeke Cetine, tj. današnje Vrlike) što upućuje na aktivno sudjelovanje Borovinića u krajišničkim akcijama, dok povremene, ali jasne indikacije u izvorima svjedoče o vezi demografske obnove osvojenih područja Hrvatske sa Hercegovinom.²⁹ Ovakvih primjera ima više, a nema ih potrebe sve navoditi na ovome mjestu. Može se primjerice spomenuti i hercegovačka plemićka obitelj Šestokrilić čije se podrijetlo vezuje uz Perast, a poznati su njezini pripadnici s područja Uloga. Islamizirani članovi ove obitelji pronalaze se kao vlasnici zemljišnih posjeda u nahiji Nečven, istočno od rijeke Krke, gdje su osvajanja vojske hercegovačkih sandžakbegova zabilježena već u prvim desetljećima 16. stoljeća. U popisu iz 1528. – 1530. susreće se Mehmed Šestokrilić, a od 1574. godine njegov sin Hasan Šestokrilić. Osoba istoga imena – Hasan čelebi Šestokrilić (Šestokrilićzade), čije ime oca nije zabilježeno u izvoru, javlja se i na području Dubrava, istočno od Neretve, kao vlasnik zemljišta u selu Veliki Prenj (danas samo Prenj) u

sandžakbega. U dosadašnjoj literaturi, na osnovi dubrovačke građe, navedeni su podaci da je napustio položaj tek u proljeće 1507. godine. Usp. Ć. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici*, 128-130, 321, 346, 349, 437, 444-446; T. Popović, *Spisak*, 94; M. Hodžić, *O hercegovačkim sandžakbegovima*, 188-189; Adis Zilić, Faruk Taslidža, Sedad Bešlija, Haris Dervišević i Ahmet Kurt, *Sinan paša Borovinić, društveni status, porijeklo, politički uspon, početak urbanizacije Mostara*, Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru – Medžlis Islamske zajednice Mostar, Mostar, 2023., 55-94.

²⁸ Srđan Rudić, *Borovinići – vlasteoska porodica iz istočne Bosne*, u: Milan Vasić (ur.), *Zemlja Pavlovića – srednji vijek i period turske vladavine*, Banja Luka – Srpsko Sarajevo, 2003., 259-278; S. Rudić, *Bosanska vlastela*, 180-187.

²⁹ BOA, TD 212, 657.

popisu vlaha Hercegovine iz 1585. godine.³⁰ Po svemu sudeći, u pitanju je ista osoba koja se 1560. godine bilježi kao čeribaša u Hercegovini.³¹ Navedeni prozopografski podaci upućuju na neposredne veze Hercegovine zemlje, kao matične zone i ishodišta, s područjima preko Neretve i Cetine prema kojima su prvenstveno bile usmjerene akcije hercegovačkih krajišnika i spahijske vojske.

Posebnu važnost imale su vlaške skupine, kako u vojnom smislu, tako i za migracije i repopulaciju osvojenih prostora, čime su utjecale i na vjersku diverzifikaciju širokih područja koja su osvojili osmanski hercegovački krajišnici, o čemu će više riječi biti nešto kasnije. Ono što već na ovom mjestu treba spomenuti jest da izvori još od 14. i 15. stoljeća bilježe velik broj vlaških skupina u širem dubrovačkom zaleđu, kao i općenito na prostorima srpske i bosanske države, ali i Hrvatske gdje se od vremena sloma moći Šubića sreću grupe kraljevskih i velikaških vlaha (osobito su važni oni u službi Nelipčića i Kurjakovića, na prostoru Cetinske županije, Lučke županije, Like itd.).³² U vrijeme kada je zapadni Hum bio izdvo-

³⁰ BOA, TD 157, 373; BOA, TD 533, 527; BOA, TD 546, 505; Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (Ankara), Kuyûd-i Kadime Arşiv, *Tapu Tabrir Defterleri* 82, 184b; Aleksandar Jakovljević i Neven Isailović, Popis nahije Nečven iz 1574. godine, *Mešovita građa (Miscellanea)*, 42 (2021.), 106, 122; Više o obitelji Šestokriljić u: Srđan Rudić, *Šestokrilovići, istorija i tradicija, Istorijski časopis*, 68 (2019.), 125–153.

³¹ BOA, *Mühimme Defterleri* 4, br. 1207; S. Rudić, Šestokrilovići, 135–136.

³² Radoslav Lopašić, *Hrvatski urbari*, knj. 1, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1894., 1–12; Vjekoslav Klaić, *Acta Keglevichiana annorum 1322.–1527. Najstarije isprave porodice Keglevića do boja na Mubačkom polju*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1917., XXI–XXXVIII, 3–6, 9–19, 22–39; Mladen Ančić, Gospodarski aspekti stočarstva Cetinskog komitata u XIV. stoljeću, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, 14 (1987.), 69–96; Mladen Ančić, Srednjovjekovni Vlasi kontinentalne Dalmacije, *Dalmatinska Zagora: nepoznata zemlja*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2007., 161–167; Esad Kurtović, Seniori hercegovačkih vlaha, *Hum i Hercegovina kroz povijest: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009.*, tom I, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., 647–695; Neven Isailović, Legislation Concerning the Vlachs of the Balkans Before and After Ottoman Conquest: An Overview, *State and Society in the Balkans Before and After Establishment of Ottoman Rule*, Institute of History – Yunus Emre Enstitüsü, Belgrade, 2017., 31–34; Marko Pijović, *Vlasi u dubrovačkim spomenicima do 14. stoljeća* (doktorski rad), Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, Zagreb, 2018.

jen iz Bosne i priključen području pod upravom hrvatsko-dalmatinskog bana, pojedini plemići dobijali su dopuštenje da uvoze vlahe iz Raške i Bosne na svoje posjede.³³ O prirodi ovog pokretljivog stanovništva koje se uglavnom (ali ne samo) bavilo stočarstvom i potpunom pomoćnih vojnih postrojbi svojih plemenitih gospodara postoje različita mišljenja. Sve i ako se izvorno radilo o romaniziranom paleobalkanskom stanovništvu, u vrijeme o kome mi govorimo, vlasi su temeljito slavizirani, djelomično sedentarni i predstavljaju, između ostalog, i društvenu, statusnu kategoriju zbog čega se u osmansko vrijeme trebaju pisati malim slovom. Nasljeđujući zatečeni sustav, osmanske vlasti su, osobito u pograničju, davale status vlaha ne samo pripadnicima izvornih vlaških skupina (koje jesu bile najbrojnije), već i svima onima koji su bili spremni djelovati kao pomoćna osmanska pogranična vojska. Naoružani vlasi imali su porezne povlastice – plaćali su jedinstven novčani porez, na njihove posjede nisu ulazili osmanski poreznici niti spahije, a oni su zauzvrat vršili vojnu službu kao naoružani ljudi na granici i u tvrđavskim posadama tj. kao martolozi i vojnuci.³⁴ Nisu samo Osmanlije preuzimali ovaj sistem, već su to činili i Mlečani, a donekle i banovi kao upravitelji južne Hrvatske u ime kralja u Budimu.³⁵

Ponovit ćemo da je činjenica da je veći dio Hercegove zemlje pao pod osmansku vlast oko 1465. godine, a da je sandžak dosegnuo svoje najdalje zapadne granice tek krajem 15. stoljeća. Historiografska tumačenja zašto je tako nisu do sada bila posve zadovoljavajuća. Uglavnom se govorilo o snazi otpora koji je organizirao Matijaš Korvin duž južne granice svoga Kraljevstva – u Hrvatskoj te u Jajačkoj, Srebreničkoj, Mačvanskoj (kasnije Šabačkoj i Beogradskoj) i Severinskoj banovini.³⁶ Dva glavna uporišta

³³ Mladen Ančić, Registar Splitskog kaptola, *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest*, 20 (2014.), 40-41.

³⁴ Milan Vasić, *Martolosi u jugoslavenskim zemljama pod turskom vladavinom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1967.; N. Isailović, Legislation Concerning the Vlachs, 31-40; Marko Rimac, Early Ottoman Expansion to Poljica: Some Considerations on the Social Structure and Political Diversification of the Elite, *Historijska traganja* 21 (2022.), 93-103.

³⁵ Emilij Laszowski, Prilog za povijest Vlaha u Dalmaciji, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arhiva*, 16 (1914.), 318-319.

³⁶ Davor Salihović, For a Different Catastrophe: A Fruitful Frontier on the Southern Edges of the Kingdom of Hungary after 1463. An Initial Inquiry, *Initial. A Review*

prema osmanskoj Hercegovini u kojima su bile kraljevske posade bila su Počitelj kod Čapljine i Koš (Neretvac) na ušću Neretve u blizini Opuzena.³⁷ Nezauzete posjede istočno od Cetine uglavnom su branili ljudi u službi hrvatskih banova i dio Vlatkovića. Međutim, Počitelj je pao već 1471. godine, a pojedini Vlatkovići su se ubrzo potčinili Osmanlijama.³⁸ Prema popisu iz 1475. – 1477. godine, Turci su već zauzeli Imotsku krajinu, Radobilju, kao i Makarsko i Omiško primorje.³⁹ Na osnovi jednog podatka od 6. travnja 1479. zna se da su Poljičani (označeni kao kršćani nevjernici nahije Poljica u Hercegovačkom vilajetu) u slično vrijeme, a svakako prije navedene 1479. godine, otkupljivali od turskih napada putem zakupa vlastite zemlje. Zakup im je tada bio povećan sa 150 na 200 zlatnika, uz naznaku da je to bilo jedino potraživanje od njih.⁴⁰ Posada u Košu opstala je sve do početka 1491. godine, dok se za neke gradove zna da su ranije pali pod osmansku vlast (Imotski najkasnije početkom 1471. godine, a Rog kod Duvna svakako prije 1477. godine), što ne znači da su hercegovački Turci i njihovi kršćanski podložnici doista imali punu kontrolu nad pograničjem dok se nisu učvrstili na Cetini krajem 15. stoljeća, pa možda čak ni tada.⁴¹

of Medieval Studies, 5 (2017.), 73-107; Davor Salihović, The Process of Bordering at the Late Fifteenth-Century Hungarian-Ottoman Frontier, *History in Flux: Journal of the Department of History, Faculty of Humanities, Juraj Dobrila University of Pula*, 1 (2019.), 93-120; Davor Salihović, Exploiting the Frontier – A Case Study: the Common Endeavour of Matthias Corvinus and Nicholas of Ilok in Late Medieval Bosnia, u: Dž. Dautović, E.O. Filipović, N. Isailović (ur.) *Medieval Bosnia and South-East European Relations: Political, Religious, and Cultural Life at the Adriatic Crossroads*, Arc Humanities Press, Leeds, 2019., 97-112; Davor Salihović, *Definition, Extent, and Administration of the Hungarian Frontier toward the Ottoman Empire in the Reign of King Matthias Corvinus, 1458–1490*, (doctoral dissertation), Cambridge University, Cambridge, 2020.

³⁷ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 24, 33, 73-74, 116, 122-123, 134, 140-143, 145-146.

³⁸ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 73-74, 122-123; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja*, 149-155; Davor Salihović, In confinibus Turcorum: The Men of Matthias Corvinus's Regime in the Late Fifteenth-Century Hungarian-Ottoman Borderlands, *Povijesni prilozi*, 41 (2022.) 62, 129-131.

³⁹ BOA, TD 5, 59-71, 341-371; A. S. Aličić, *Poimenični popis*, 81-95, 390-420.

⁴⁰ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD)* 176, 149b.

⁴¹ AK, MC, O.76, 79a; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 16, 120, 123, 140-143, 145-146, 161; A. S. Aličić, *Poimenični popis*, 419-420; A. S. Aličić, *Sumarni popis*, 131.

Što historiografska istraživanja o osmanskoj državi, ali i izvori koji se odnose konkretno na Hercegovački sandžak govore o metodama turskog osvajanja? Područje izvan osmanske vlasti, ukoliko nije postojao mirovni ugovor, smatralo se područjem rata (Dāru'l-harb), dok su oni koju su osmansku vlast prihvaćali dolazili pod zaštitu države, tj. ulazili u područje islama (Dāru'l-Islām). Osvajanja su vršena kroz pljačkaške upade i gospodarsko i demografsko iscrpljivanje ciljanih teritorija. Depopulirana područja, kao i područja bez imalo ljudi, usjeva i kontinuirane proizvodnje hrane nisu mogla normalno funkcionirati i pretvarala su se u pograničja na kojima su aktivne bile samo utvrde i skupine naoružanih ljudi (vlaha, martoloza, vojnika).⁴² Osmanski odredi akindžija (lake konjice namijenjene pljački), ali i martolozi, uglavnom kršćani u službi Osmanlija, odvodili su ljude i pretvarali ih u roblje. U prvoj fazi osvajanja neki od tih ljudi su završavali duboko u Osmanskom Carstvu. Sačuvani su sudski zapisi o onima koji su pokušali pobjeći iz zatočeništva čak iz Male Azije, točnije maloazijskog dijela Istanbula.⁴³ Nedavno su pronađena pisma hercegovačkog sandžakbega Mustafe iz 1495. godine koja je on uputio mletačkom knezu Šibenika Ivanu Kanalu, a u kojima se govori o otimanju turskih i ugarskih podanika, poglavito Hrvata, od strane martoloza koji su radili za jednu ili drugu stranu. Mustafa je zamjerio Mlečanima, s kojima su Osmanlije tada bili u miru, što se miješaju u otmice „ugarskih ljudi...hrvatske čeljadi”, pišući im „da im ne priliči rvati se za Hrvate”. Iz prepiske je jasno da martolozi hercegovačkih sandžakbegova djeluju sve do šibenskog zaleđa, približavajući se rijeci Krki, a da mnogi Hrvati, ali i

⁴² Bogumil Hrabak, Turske provale i osvajanja na području današnje sjeverne Dalmacije do sredine XVI. stoljeća, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 19 (1986.), 71-93; Borislav Grgin, *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*, Ibis grafika, Zagreb, 2002., 31-35, 171-186; Aleksandar Jakovljević i Neven Isailović, *Petrovo polje u vrelima osmanskog razdoblja (1528. – 1604.)*, Državni arhiv u Šibeniku, Šibenik, 2019., 124-140; Neven Isailović, Pad Oprominja pod osmansku vlast i izbjeglištvo prominskoga plemstva, u: Višeslav Aralica (ur.), *Zbornik radova 330 godina župe Promina. Promina – slavlje spomena kao sjeme budućega...*, Općina Promina, Zagreb – Oklaj, 2022., 55-59.

⁴³ Vjeran Kursar, *Croatian Levantines in Ottoman Istanbul*, The Isis Press, Istanbul, 2021., 106-110.

turski podanici, bježe na mletački teritorij.⁴⁴ Prostor Posušja, tj. Imotske krajine, ali i Petrova polja i šibenskog zaleđa je zbog ovih akcija skoro potpuno opustio do konca 1490-ih godina.⁴⁵

Druga metoda osvajanja bilo je ranije spomenuto prihvaćanje osmanske vlasti od strane čitavih zajednica, plemića, vlaških skupina ili plemićkih općina kao što je bila zajednica u Poljicima. Poljičani su, čini se, već 1470-ih godina, napravili neku vrstu sporazuma s Turcima da zadrže svoje baštinske posjede i samoupravu, što će ih vremenom voditi k prihvaćanju vlašskog statusa. U prvoj fazi radilo se o osmanskoj politici istimaleta – blagonaklonog pristupa onim kršćanima koji bili spremni prihvatiti osmansko vrhovništvo ili su dobili zaštitu od sultana mirovnim i sličnim garantnim sporazumima (ahdnamama).⁴⁶ Poljičani su prihvatili oblik novčanog otkupa od osmanskih upada, ne prihvaćajući u potpunosti i osmansku vlast i svoju punu integraciju u Hercegovački sandžak koja će nastupiti kasnije.⁴⁷ Osmanski izvori prostor Poljica svakako već krajem 70-ih godina 15. stoljeća promatraju kao dio Hercegovačkog vilajeta.⁴⁸

Tursko širenje s prostora Hercegovine usporilo je nakon zaključenja mira Osmanskog Carstva i Venecije 1479. godine, nakon više od 15 godina ratnog stanja. Područja koja su lavirala između mletačke, ugarske i osmanske vlasti, poput spomenutih Poljica, samo su produbila strategiju višestrane lojalnosti.⁴⁹ Poljičani su u to vrijeme privremeno prestali plaćati otkup, a umjesto jačanja utjecaja mletačkih knezova Splita, pokušali su 1480. stati uz kralja Matijaša od čijeg su hrvatskog bana ishodili dodjelu brojnih posjeda na prostorima koje su Osmanlije opustošili, a prije svega

⁴⁴ Archivio di stato di Venezia, *Procuratori di San Marco, De ultra*, busta 72, *Commissaria Canal (da) Giovanni qd. Gerolamo, conte a Sebenico (1494–1496)*, fasc. VI.; Neven Isailović, Čirilična korespondencija između osmanskih namjesnika Hercegovine i mletačkih upravitelja Šibenika koncem 15. stoljeća, *Tragovima slavenske pismenosti na šibenskom području*, Državni arhiv u Šibeniku, Šibenik, 2024, 195-216.

⁴⁵ BOA, TD 987, 43-47.

⁴⁶ Avdo Sućeska, O položaju Poljica u Osmanskoj državi, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 16-17 (1970.), 77-90; Sedad Bešlija, *Istimâlet. Bosna u osmanskog političkoj strategiji (15. i 16. stoljeće)*, Institut za historiju, Sarajevo, 2017., 75-76; M. Rimac, *Early Ottoman Expansion*, 90-111.

⁴⁷ M. Rimac, *Early Ottoman Expansion*, 103-109.

⁴⁸ BOA, MAD 176, 149b.

⁴⁹ B. Grgin, *Počeci rasapa*, 131, 133-136, 142-143, 175-177, 184-186.

u Posušju (prostoru između gornjeg i srednjeg toka Cetine i Imotskog), Gorskoj župi i Krajini.⁵⁰ Dodjela tih posjeda nije značila da su oni stvarno mogli preuzeti kontrolu nad njima, ali pokazuje nesigurnost osmanske vlasti na tom prostoru. Podatci za 1480-e godine su prilično oskudni i to razdoblje zaslužuje dodatna istraživanja. Sigurno je da se taj period može smatrati razdobljem relativnog primirja s obzirom na mir između Korvina i sultana Bajazida II. (1484. godine), premda su sukobi u pograničju povremeno predstavljali predmet diplomatskih pregovora.⁵¹ Međutim, početkom 1490-ih, nakon smrti Matijaša Korvina i dinastičke krize u Kraljevstvu Svetog Stjepana, osmanska strana odnosi prevagu kada hercegovački Mustafa-beg Milivojević zauzima posljednje ugarsko uporište na Neretvi – Koš (1491. godine)⁵², a osmanski prodor duboko u Hrvatsku rezultira velikim porazom vojske hrvatskog bana Emerika na Krbavskom polju (1493. godine).⁵³

Popis hercegovačkih vlahova vezanih uz mostarski kadiluk iz 1497/98. godine svjedoči o obujmu osmanskih proširenja između 1477. i 1497. godine na prostoru zapadno od Neretve.⁵⁴ Naime, za razliku od prethodnog popisa, u novom se našlo prostrano područje Posušja od Imotskog do Trilja, pojedini dijelovi Cetinske županije oko Gale i Gljeva, ali i neka znatno udaljenija područja kao što su Otišić i Maovice u sastavu Vrhrike, te Suhovare i Brečevice u južnom dijelu Petrova polja.⁵⁵ Područje Posušja

⁵⁰ Vjekoslav Klaić, Prilog za povjest Poljica u XV. stoljeću, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonskodalmatinskoga zemaljskog arhiva*, 16 (1914.), 40–44; M. Rimac, *Early Ottoman Expansion*, 91, 104–105.

⁵¹ Nikola Radojčić, *Pet pisama s kraja 15. veka*, *Južnoslovenski filolog* 20 (1954.), 343–366; D. Salihović, *The Process of Bordering*, 103–105, 108–113; Aleksandar Jakovljević, *Border Diplomacy on the Lower Danube: The Ottoman–Hungarian Legations and the Peace of 1483 Reconsidered* (rad u pripremi za tisak).

⁵² BOA, *MAD* 15334, 74. U suvremenom popisu tvrđavskih posada nalazi se podatak o razrušenoj utvrdi Neretvac iz koje je sredinom 1491. godine dio posade prebačen u utvrdu Rog. Smatramo da se podatak može odnositi samo na utvrdu Koš koja je, ubrzo po osvajanju, stavljena izvan funkcije. To je proveo Mustafa-beg (Milivojević), tadašnji sandžakbeg Hercegovine, za čije je uprave osvojeno posljednje ugarsko uporište na ušću Neretve.

⁵³ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, 140–143, 145–146; Anđelko Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

⁵⁴ BOA, *TD* 987, *passim*.

⁵⁵ BOA, *TD* 987, 43–47.

bilo je praktički bez upisanog stanovništva, u zakupu pripadnika osmanskog vojnog staleža, a po svemu sudeći kompletna okolica Imotskog i Roga također je bila u turskim rukama.⁵⁶ To bi značilo da su se tvrđave poput Čačvine i Sinja našle u skoro potpunom osmanskome okruženju. U popisu su se našla i Poljica, ali, kao što je nedavno pokazao Marko Rimac, ne u potpunosti. Naime, upisani su samo oni koji su priznavali osmansku vlast, dok je jedan dio Poljičana nastavio priznavati mletačku vlast.⁵⁷ Zanimljivo je što se čini da su uglavnom oni Poljičani koji su 1480. pokušali dobiti posjede od kralja Matijaša bili ti koji su se kasnije našli u osmanskome defteru. Iz jednog nedatiranog pisma s kraja 15. ili početka 16. stoljeća, saznajemo da su i predstavnici kliškoga plemstva koje nije kontroliralo utvrdu, već varoš i Klišku županiju namjeravali dobiti isti status kao i Poljica. Zbog toga su Klišani slali poslanstvo sultanu, ali to je dovelo samo do podjela između branitelja tvrđave i dijela zajednice plemenitih Klišana.⁵⁸

Premda djeluje da ovaj popis ruši prihvaćenu kronologiju potpadanja određenih dijelova južne Hrvatske pod osmansku vlast, nije posve tako. Naime, činjenica da su mnoga osvojena područja dana pod zakup, da nije došlo do brze repopulacije, kao i da su novi osmanski popisi s kraja drugog desetljeća 16. stoljeća bili zasnovani tek na revizijama popisa iz 1497/98. svjedoče o tome da ta osvajanja nisu bila ni sigurna, ni konačna i da se na tom prostoru, gdje se održalo nekoliko utvrda vjernih kralju u Budimu, i dalje ratovalo.⁵⁹ To izravno potvrđuje i činjenica da se predvoditelji vlaških skupina Mirlovića i Baljaka koji su od hercegovačkih Turaka dobili sela u Vrhrici i Petrovu polju 1497/98. godine spominju 1528–1530. kao povratnici u ta sela koja su, očito, u međuvremenu napuštali. Ispostavit će se da su oni ustrajali u nastojanjima da dodijeljena zemljišta dobiju natrag što

⁵⁶ Neven Isailović i Aleksandar Jakovljević, Distrikt i nahija Posušje (14. – 16. stoljeće) – primjer povijesnog diskontinuiteta, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa povodom 300-te godišnjice oslobođenja Imotskog od osmanske vlasti*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2024, u tisku.

⁵⁷ M. Rimac, *Early Ottoman Expansion*, 102–111.

⁵⁸ Antonije Vučetić, *Spomenici dubrovački, Srđ. List za književnost i nauku*, 6 (1907.) 17, 815–816; Marko Perojević, *Petar Kružić. Kapetan i knez grada Klisa*, Matica hrvatska, Zagreb, 1931., 34–37, 40–43.

⁵⁹ BOA, TD 987; BOA, TD 68M.

se na kraju i dogodilo, ali ujedno pokazuje da je taj proces potrajao trideset godina.⁶⁰

Dok je između Osmanskog Carstva i Venecije vladao mir između 1479. i 1499. godine, odnosi s Kraljevstvom Svetog Stjepana bili su regulirani nizom povremenih i nesigurnih primirja koja su produžavana, ali i kršena. Uoči izbijanja novog Osmansko-mletačkog rata (1499. – 1502.), može se pratiti postupan angažman Bosanskog sandžaka u osvajanju južne Hrvatske. Posle bitke na Krbavskom polju i zauzimanja mnogih mjesta koja su nekoć pripadala Jajačkoj banovini, prodori u Hrvatsku iz Bosne su učestali, a osobito su intenzivirani u vrijeme bosanskog sandžakbega Skender-paše.⁶¹ Ban Ivaniš Korvin, nezakoniti sin pokojnog kralja Matijaša, s promjenjivim je uspjehom ratovao s Osmanlijama, a nakon tursko-mletačkog mira (1502.), primirja Ugarske i Osmanskog Carstva (1503.) i smrti bana Ivaniša (1504.) stvari su se za Hrvatsku postupno pogoršavale.⁶²

Bosanski sandžak preuzeo je važnu ulogu u osvajanju južne Hrvatske u vrijeme kada je zauzet Sinj (oko 1513. godine) i kada je spaljeno podgrađe Knina (1514.).⁶³ Pun primat nad Hercegovinom ovaj je sandžak stekao kada je na njegovo čelo došao carski unuk Husrev-beg sa svojim hrvatskim vojvodom Muratom Gajdićem (1522.), osvojivši Knin.⁶⁴ Čačvinu

⁶⁰ BOA, TD 157, 363-364; BOA, TD 987, 47; Fehim Dž. Spaho, Splitsko zaleđe u prvim turskim popisima, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, 13 (1986.), 55-56; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 165-166, 217-222, 438-442.

⁶¹ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 55-57; Jelena Mrgić-Radojčić, *Donji Kraji. Krajina srednjovekovne Bosne*, Filozofski fakultet u Beogradu – Filozofski fakultet u Banjaluci, Beograd – Banja Luka, 2002., 122-132.

⁶² Lajos Thallóczy, *Jajca (bánság, vár és város) története*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915., 167-170, br. 106; Stjepan Gunjača, *Tiniensia Archeologica-Historica-Topographica II, Starohrvatska prosvjeta*, III. serija, 7 (1960.), 78-87; Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, knj. 4, Matica hrvatska, Zagreb, 1985., 249-267; J. Mrgić-Radojčić, *Donji Kraji*, 127-129.

⁶³ V. Klaić, *Povijest Hrvata*, knj. 4, 293-309; S. Gunjača, *Tiniensia II*, 87-88.

⁶⁴ S. Gunjača, *Tiniensia II*, 88-90; Seid M. Traljić, Husrevbegov boravak i rad u Dalmaciji, *Analizirani Gazi Husrev-begove biblioteke*, 5-6 (1978.), 7-21; Behija Zlatar, *Gazi Husrev-beg*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2010., 27-65; Kristijan Juran, O podrijetlu i šibenskoj rodbini prvoga kliškog sandžakbega Murat-beg Gajdića, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 66 (2017.), 231-239; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 136-153.

(oko 1513. ili ranije) i Skradin (1522. godine, u isto vrijeme kada je pao Knin) su pak zauzele hercegovačke postrojbe koje su na povratku iz Skradina bezuspješno nastojale ući i u Klis. Turci su 1523. godine osvojili i Ostrovicu.⁶⁵ Utjecajni Husrev pobrinuo se da cjelokupan prostor zapadno od Cetine postane dijelom Bosanskog, a ne Hercegovačkog sandžaka, što se odnosilo i na one dijelove Cetine, Vrhrike i Petrova polja koji su 1497/98. pripadali Hercegovini. Ipak, dotadašnje veze s Hercegovačkim sandžakom iskazivale su se i dalje u nekoliko domena. Kao hercegovački sandžakbeg, Mehmed-beg Mihaloglu (1523. – 1527.) bio je zadužen za organizaciju vlasti nad zapadnim krajevima, preko Cetine, gdje je tijekom 1524. organizirao i provodio poslove oko utvrđivanja nedavno osvojenog Skradina.⁶⁶ Sudska povezanost krajeva preko Cetine, konkretno šibenskog zaleđa, sve do osnivanja Skradinskog kadiluka (oko 1527. godine) sa Hercegovinom bila je određena kroz ingerenciju kadije u Mostaru koji je rješavao sva nadležna pitanja.⁶⁷ Najduže su se održale ekonomske veze budući da su zakupi trgovinskih poreza i skela u Skradinu, Šibeniku, Trogiru i Splitu kroz čitavo 16. stoljeće vođeni kroz matične jedinice hercegovačkih zakupa (čije je središte bilo u Herceg Novom).⁶⁸ Kasnije je spomenuti vojvoda Murat, postajući Murat-beg, zauzeo Klis (1537. godine) i postao prvi namjesnik Kliškog sandžaka u čijem se sas-

⁶⁵ T. Popović, *Turska i Dubrovnik*, 136-139; Snježana Buzov, O gazijama i Hajbaru: osvojenje Skradina u kronici Mustafe Celälzâdea, *Titius: Annals of interdisciplinary research in the Krka river basin*, 1 (2008.), 21-31; Fazileta Hafizović, Različite refleksije osmanskog osvajanja srednjodalmatinskog zaleđa, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 34 (2013.), 103-115; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 138-142.

⁶⁶ T. Popović, *Turska i Dubrovnik*, 139-143; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 138-147.

⁶⁷ BOA, *MAD* 656, 281; Mehmed Tayyib Gökbilgin, Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler, *Belgeler* 5-8 [9-12] (1968. - 1971.), 15 – dok. 101, 18 – dok. 105; H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 188-192, 205-213; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 170-172. Skradinski kadiluk povremeno se, tijekom 16. stoljeća, nazivao i Livanjskim kadilukom.

⁶⁸ Obavijesti o zakupima prihoda gore navedenih mjesta po pravilu se pronalaze unutar cjelina koji sadrže podatke o Hercegovačkom sandžaku. BOA, *KK* 4989, 45, 50, 92, 95; BOA, *MAD* 468, 80-82; BOA, *MAD* 656, 254, 281, 283; T. Popović, *Turska i Dubrovnik*, 132, 137, 147; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 143-144. Emin Džafer koji je uredio zakupe solana u Šibeniku bio je emin Novog.

tavu nalazio i tzv. vilajet Hrvati.⁶⁹ Prostor istočno od Cetine, ostao je u sastavu Hercegovine, koja je punu repopulaciju uz potpun prelazak stanovništva u pograničju na vlaški status postigla s popisom iz 1533. godine.⁷⁰

Ono što također vrijedi spomenuti jest dokumentarna ostavština ranog turskog razdoblja, koja se diseminirala već u prvim desetljećima osmanske vlasti u Hercegovačkom sandžaku. Historiografija je uglavnom koristila zapadne izvore (ugarske, mletačke, dubrovačke, kasnije i austrijske), a od osmanskih pretežno već spomenute popisne deftere u kojima su upisivana zaduženja zemljišta za potrebe izdržavanja vojske. Međutim, osmanske vlasti su već od 1430-ih godina počele voditi prepisku s lokalnim političkim akterima i izdavati službene dokumente različitih namjena – prvo na slavenskom i ćirilici (ta je praksa potrajala i kasnije), a zatim i na osmanskome turskom jeziku i arapskom pismu.⁷¹ Najveći je dio tih dokumenata propao, ali sačuvani su brojni primjerci u Dubrovniku, Veneciji, privatnim zbirkama, a za našu su temu najvažnije skupine dokumenata koje se čuvaju u franjevačkim samostanima u srednjoj i južnoj Dalmaciji, kao i više skupina poljičkih isprava od kojih su neke u državnim i crkvenim arhivima i knjižnicama, a neke još uvijek u privatnom posjedu poljičkih obitelji.⁷² Među tim dokumentima nalaze se posjedovni listovi, ugovori,

⁶⁹ B. Zlatar, *Gazi Husrev-beg*, 32–41, 46–50, 56–60, 151–153; Behija Zlatar, Murad-beg Tardić, *IV. Uluşlararası Güney-Doğu Avrupa Türkolojisi Sempozyumu Bildirleri (3–7 Aralık 2007, Zagreb)*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren, 2011., 387–392; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 147–152, 168–172.

⁷⁰ BOA, TD 174, 12–14, 22, 24, 93–112, 127–129, 131, 134–144, 146–159, 255–290; *174 Numaralı Hersek Livâsi İcmâl Eflakân ve Voynugân Tabrir Defteri (939/1533) – Dizin ve Tıpkibasım*, T.C. Basbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.

⁷¹ Ć. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici*, 1–162; Benedikta Zelić-Bučan, *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*, Historijski arhiv, Split, 1961., 9–17; Lejla Nakaš, *Bosanska ćirilčna pisma od 15. do 18. stoljeća (antologija)*, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2011.; Lejla Nakaš, *Portina slavenska kancelarija i njen utjecaj na pisare u prvom stoljeću osmanske uprave u Bosni*, *Forum Bosnae*, 74–75 (2016.), 269–297; Miloš Ivanović, *Cyrillic Correspondence Between the Commune of Ragusa and Ottomans 1396–1458*, u: Srđan Rudić, Selim Aslantaş (ur.), *State and Society in the Balkans Before and After Establishment of Ottoman Rule*, Institute of History – Yunus Emre Enstitüsü Turkish Cultural Centre, Belgrade, 2017., 43–63.

⁷² Sulejman Barjaktarević, *Turski dokumenti u Splitskom arheološkom muzeju i u franjevačkom samostanu na Visovcu*, *Starine. Jugoslavenska akademija znanosti i*

imenovanja, izvješća, naredbe i slično. Jedan dio isprava svjedoči i o vjerskim pitanjima, premda prevladavaju akti poslovne prirode.

Za ovu priliku možemo navesti nekoliko nepoznatih podataka iz ranih osmanskih dokumenata ili popisnih deftera koji bacaju nešto svjetla na crkvene prilike u Hercegovačkom sandžaku kao i na prostoru zapadno od Cetine. Nekoliko dokumenata iz 1520-ih godina sačuvanih u arhivu samostana Zaoštrog ukazuju na djelovanje i kretanje franjevačkih redovnika u razdoblju koje obuhvaća vrijeme pada Skradina i Knina ili prve godine nakon zauzimanja tih tvrđava. Tako hercegovačkom redovniku fra Jurju, označenom i kao „starješina svih redovnika”, čehaja (zamjenik upravitelja) tvrđave Ljubuški, Ajdin, izdaje sigurnosno pismo o slobodi kretanja po krajini na strani Cetine. Pismo je fra Jurju garantiralo slobodu kretanja na tom području i nalagalo sprječavanje uznemiravanja od strane vojvode Cetine, subaše i ostalih muslimana i osobito od ljudi koji su među martolozima. Sâm dokument ne sadrži datum, ali je na osnovi stila pisanja i drugih unutarnjih svojstava, kao i samog konteksta, moguće približno datirati izdavanje isprave u vrijeme oko pada Skradina 1522. godine. Posebno je zanimljivo što je fra Juraj upućen u Skradin radi pitanja zarobljenika, vjerojatno turskih, koji su se tamo nalazili i predviđala se mogućnost odlaska ovog crkvenog starješine

umjetnosti, 44 (1952.), 25-62; Sulejman Barjaktarević, Turski dokumenti Gradske biblioteke i Kaptolskog arhiva u Splitu, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 57 (1953.), 147-154; Vladimir Mošin i Seid M. Traljić, Ćirilske isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije, *Starine. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, 46 (1956.), 97-144; Sulejman Barjaktarević, Turski dokumenti franjevačkog samostana u Živogošću i u Makarskoj, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu*, 4 (1961.), 383-392; Josip Ante Soldo, Inventar arhiva franjevačkog samostana u Zaoštrogu, *Arhivski vjesnik*, 16 (1973.) 177-252; Marko Mišerda, *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807. (prijepisi, regesti)*, Udruga Poljičana Sveti Jure, Omiš, 2003.; Milko Brković, Neobjavljene poljičke ćirilične isprave, *Filologija*, 63 (2014.), 33-71; Josip Dukić – Marko Trogrlić (ur.), *Turski izvori u Srednjoj Dalmaciji: Poljica 1: izabrani dokumenti 1548 - 1689*, pripremio za objavu Michael Ursinus, Centar za epigrafička, paleografska i povijesno-teološka istraživanja "Don Frane Bulić" - Katolički bogoslovni fakultet - Sveučilišni centar za hrvatske, mletačke i osmanske studije, Split, 2021.; *Poljičke isprave (iz zbirke Aleksandra Poljanića)*, knj. 1-2, prir. Mehmed Kardaš, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2021. – 2022.

u Visovac i Karin.⁷³ Iz tog je razloga moguće pretpostaviti da se radi o razdoblju koje je izravno prethodilo padu Skradina ili o vremenu nakon tog događaja jer je već do 1523. godine, osvajanjem Ostrovice, osmanska uprava uspostavljena i na prostoru zapadno od rijeke Krke gdje se predviđala mogućnost odlaska fra Jurja. Iste namjene su i druga dva rana dokumenta sačuvana u arhivu samostana Zaostrog. U oba slučaja se nositeljima isprava garantira sloboda kretanja na području Cetine, s time da je prvi nedatirani dokument adresiran na kustoda Stjepana kome garanciju daje cetinski vojvoda Kasim. Da je u pitanju kronološki bliska, ali i nešto starija isprava, pokazuje drugi dokument datiran 1524/25. godinom, koji se u uvodnom dijelu poziva na ispravu koju je prethodno kustodu Stjepanu izdao cetinski vojvoda Kasim, a koju potom potvrđuje Bali, zaim Cetine, i time garantira slobodu kretanja novim nositeljima isprave, fratrima Jurju i Frančesku (Franji).⁷⁴ Imajući u vidu samostan u Zaostrogu kao mjesto čuvanja ovih dokumenta logično bi bilo pretpostaviti da su u pitanju redovnici, tj. fratri iz ovog samostana. Međutim, oznaka starješinstva nad svim redovnicima na teritoriju Hercegovine u prvom spomenutom dokumentu, nalaže dodatna istraživanja radi određivanja provenijencije spomenutog redovnika Jurja, a potom i kustoda Stjepana i spomenutih fratara. Treba istaknuti da je u drugom desetljeću 16. stoljeća djelovala zajednica okupljena oko crkve u Zahumu, u neposrednoj blizini Mostara, gdje su ubilježena tri svećenika – Juraj, Antun i Frančesko, uz još dva čovjeka: Blaža, Radonjinog sina i Ludovika, Stjepanovog sina, što proširuje i teritorijalni opseg daljih istraživanja.⁷⁵

Druga pojedinost od značaja za temu rada jest činjenica da su repopulaciju hercegovačkog pograničja, ali i brojnih krajeva koji su nakon 1522. pripali Bosanskom sandžaku, izvršili doseljenici iz Hercegovačkog san-

⁷³ AFSZ, *Turske isprave*, br. 403. U prilog ponuđenom datiranju isprave ide i utvrđena činjenica da je Ajdin postavljen na položaj kethude Ljubuškog 7. travnja 1520. godine, gdje je došao iz utvrde Čačvina u kojoj je prije toga obnašao dužnost. Određeno vrijeme proveo je kao osoba smijenjena s položaja (ma' zül): „...Çačvina kal' asında beş akça 'ulufeden ma' zül olan Kuloğlu Aydın ile i' lām itmeğin virildi kal' a-i mezbürda kethudâlik ider fi 18 Rebîu'l-âhır sene 926”, BOA, TD 76, 257.

⁷⁴ AFSZ, *Turske isprave*, br. 19, 405. Prvi navedeni dokument ranije je korišten radi rekonstrukcije upravnih okvira Kliškog sandžaka. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 176, 206.

⁷⁵ BOA, MAD 22997, 257.

džaka, prije svega vlaške skupine u osmanskoj pomoćnoj vojnoj službi.⁷⁶ To su potvrdila naša, kao i istraživanja kolege Kristijana Jurana za prostor Petrova polja, Kosova, Promine i Miljevaca, kao i Petrove gore.⁷⁷ Samo su zajednice poput Poljica, koje su rano prihvatile strategiju istimaleta, zadržale većinsko stanovništvo iz predosmanskog razdoblja, a jedan dio stanovništva se mogao vratiti na svoju zemlju nakon osmanskog osvajanja. Novo stanovništvo uvjetovalo je i novu vjersku kartu, pošto su doseljenici dolazili i iz zapadne Hercegovine (dominantno katoličke) i iz istočne Hercegovine (dominantno pravoslavne).⁷⁸ Premda su vlasni manje nego zemljoradničko stanovništvo s naturalnim porezima (tzv. raja) prihvatili islam, pa je postotak islamizacije na prostoru zapadno od Neretve bio vrlo mali, krećući se do najviše 20% (osim u gradskim naseljima i među posadama tvrđava), treba naglasiti da je bilo i vlahi muslimana koji su vodili podrijetlo od vlahi kršćana obje denominacije.⁷⁹ Obično su poneki članovi važnijih vlaških rodova prelazili na islam s ciljem napredovanja u službi. Tako se došlo do multikonfesionalne karte južne Hrvatske koja je opstala sve do svršetka Bečkog, tj. Morejskog rata 1699. godine.⁸⁰

⁷⁶ Bogumil Hrabak, *Vlaška i uskočka kretanja u severnoj Dalmaciji u XVI. stoleću, Benkovački kraj kroz vjekove*, sv. 2, Narodni list, Benkovac, 1988., 107-258; Bogumil Hrabak, *Naseljavanje hercegovačkih i bosanskih Vlahi u Dalmatinsku zagoru u XIV, XV i XVI veku, Migracije i Bosna i Hercegovina*, Institut za istoriju i Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 1990., 73-87.

⁷⁷ Aleksandar Jakovljević i Neven Isailović, *Popis nahije Kosovo iz 1574. godine, Mešovita građa (Miscellanea)* 34 (2013.), 25-70; Kristijan Juran, *Doseljavanje Morlaka u opustjela sela šibenske zagore u 16. stoljeću, Povijesni prilozi*, 33 (2014.) 46, 129-160; Kristijan Juran, *Morlaci u Šibeniku između Ciparskoga i Kandijskog rata (1570. – 1645.), Povijesni prilozi*, 34 (2015.) 49, 163-208; Kristijan Juran, *Stari i novi stanovnici Šibenika i njegovih predgrađa u drugoj polovici 17. i početkom 18. stoljeća*, Državni arhiv u Šibeniku, Šibenik, 2016., 23-48; Kristijan Juran, *Vratkovići i drugi Morlaci u trogirskome distriktu u 16. stoljeću, Povijesni prilozi*, 39 (2020.) 58, 29-43; A. Jakovljević i N. Isailović, *Popis nahije Nečven*, 81-143; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 215-265.

⁷⁸ A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 215-265, 298-321.

⁷⁹ A. Jakovljević i N. Isailović, *Popis nahije Kosovo*, 34-35; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 299-303; A. Jakovljević i N. Isailović, *Popis nahije Nečven*, 97-99.

⁸⁰ *Za primjere iz drniškoga kraja vidjeti: Karlo Kosor, Drniš pod Venecijom, Kačić*, 7 (1975.), 19-26, 33-54; Karlo Kosor, *Drniška krajina za turskoga vladanja, Kačić*, 11 (1979.), 134-139, 176-181; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 298-321.

THE ROLE OF THE SANJAK OF HERZEGOVINA IN OTTOMAN EXPANSION BETWEEN THE NERETVA AND CETINA RIVERS DURING THE LATE MIDDLE AGES AND EARLY MODERN PERIOD

Neven Isailović – Aleksandar Jakovljević

UDK 355.6(439.56):94(560)"14/16"
314.15(439.56)"14/16"
94(497.583) "14/16"

Original scientific paper
Received 4/2024

Institute of History
neven.isailovic@gmail.com
ayakovljevic@gmail.com

Abstract

*The Sanjak of Herzegovina played a pivotal role in the expansion of Ottoman rule and influence into the territory of the medieval Kingdom of Croatia from 1465, when the greater part of Herzegovina (then known as the Herzog's Land) fell under the Ottoman control, until the mid-16th century, when the delineation between the Sanjak of Herzegovina and the Sanjak of Bosnia was established. The Ottoman governors of Herzegovina, often Islamised members of the local Christian nobility, led the expansion of the Ottoman Empire into Croatian territory until 1522. In addition to military campaigns, they employed the strategy of *istimalet*, a conciliatory approach towards Christians who accepted Ottoman supremacy. Following the initial phase of devastation, the Herzegovinian marcher lords sought to integrate members of the former elite into the Ottoman system by appointing them to significant administrative positions and granting them control over regions where they had previously held hereditary rights. The region of Poljica represents a unique case, as the local noble community managed to maintain its autonomy through treaties with both the Ottomans and the Venetians from as early as the last quarter of the 15th century. A significant source for studying this topic and period consists of unpublished Ottoman documents, which have been preserved by families in Poljica and within Franciscan monasteries in central Dalmatia.*

Key words: *The Sanjak of Herzegovina, southern Croatia, Ottoman Empire, migrations, 15th and 16th century.*

INTRODUCTION

The role of the Sanjak of Herzegovina in the expansion of Ottoman rule and influence in southern Croatia during the late 15th and early 16th centuries has been relatively overlooked. This is primarily due to previous research focusing predominantly on the period after 1522, particularly following the fall of Knin and Skradin, and on the region of the Sanjak of Klis. This paper aims to argue the hypothesis that the Sanjak of Herzegovina played a far more significant role in this process than has been previously recognised. We seek to illuminate the prerequisites that facilitated the Ottoman advance from Herzegovina and demonstrate that the influence of the Herzegovinian Turkish marcher lords was effectively dominant across southern Croatia until the arrival of Husrev-bey and his protégé Murad (later Murad-bey) Gajdić in the central Dalmatian hinterland. Furthermore, this paper will address the critical issues of repopulating the conquered areas with Vlach populations from the territory of the Herzegovinian Sanjak, as well as the interactions between Ottoman voivodes and representatives of the Catholic Church in southern Croatia and Dalmatia.

The term “Herzegovina” is derived from the earlier designation “Herzog’s Land” (with alternative names including Herzog’s state/region, *contrata di Herzego*, *ducatus Sancti Sabbae* and *Hersek ili*). This was the contemporary term for the territory ruled by Stjepan Vukčić Kosača, the lord who governed extensive lands encompassing parts of present-day Montenegro, Serbia, Bosnia and Herzegovina, and Croatia. His domain stretched from Boka Kotorska (Bay of Kotor) and Polimlje to Duvno and Visući near Omiš, and from Goražde and the source of the Neretva River to the eastern Adriatic coast, bypassing the Republic of Dubrovnik.¹

¹ Sima Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić Kosača i njegovo doba [Herzog Stefan Vukčić Kosača and his era]*, Srpska akademija nauka i umetnosti – Naučno delo, Belgrade, 1964; Veljan Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, Istorijski institut – Narodna knjiga, Belgrade, 1979; Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela [Bosnian Pashaluk: origin and administrative division]*, Svjetlost, Sarajevo, 1982; Jusuf Mulić, *Hercegovina. Prvi dio: Feudalna oblast srednjovjekovne bosanske države [Herzegovina. First part: Feudal region of the medieval Bosnian state]*, Muzej Hercegovine, Mostar, 2004; Jusuf Mulić, *Hercegovina. Drugi dio: Vojna i upravna jedinica Osmanskog Carstva. Knjiga 2.1. (XV i XVI stoljeće) [Herzegovina.*

Stjepan Vukčić, who initially held the title of Bosnian Grand Voivode, began addressing himself as *herzog* (duke) of Hum and Primorje in 1448, and thereafter as the *herzog* of Saint Sava.² Throughout most of his life, he endeavoured to preserve his possessions, either by resisting or cooperating with the Turks, whose influence in the lands of the Kosača family commenced at the end of the second decade of the 15th century. Although the Herzog's Land survived the fall of the Kingdom of Bosnia in 1463, the majority of its territory came under Ottoman rule by 1465. Herzog Stjepan died in 1466 in Novi (present-day Herceg Novi), after which his disinherited elder son, Vladislav, relocated to Slavonia.³ The younger son and heir, the new *herzog* Vlatko, managed to retain only the city of Novi and its immediate surroundings, along with several scattered properties, primarily in the area west of the Neretva River, notably in Gorska župa (Vrgorac) and Krajina (Makarska coast).⁴ In this region, he faced conflict with the Bosnian noble family Vlatković, who was once subject to the Kosača family. The Vlatković family had been exiled from their heritage in western Hum and Krajina in 1456 and subsequently moved between Livno and Poljica, serving first the kings of Bosnia (until 1463) and later King Matthias Corvinus.⁵

Second part: Military and administrative unit of the Ottoman Empire. Book 2.1. (XV and XVI centuries)], Muzej Hercegovine, Mostar, 2004.

- ² Ljubomir Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma [Old Serbian charters and letters]*, book I/2, Srpska kraljevska akademija, Belgrade, 1934, 63-64; S. Ćirković, *Herceg Stefan [Herzog Stefan]*, 106-108, 271-272.
- ³ S. Ćirković, *Herceg Stefan [Herzog Stefan]*, 251-267; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 12-28, 37, 48-51.
- ⁴ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 12-27, 64-85, 114-125; Neven Isailović i Aleksandar Jakovljević, *Neka razmatranja o Vlatkovićima Krajini i Zaostrogu [Some considerations on the Vlatković family, Krajina and Zaostrog]*, in: *Spomenica akademiku Đuri Tošiću*, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Banja Luka, 2021, 145-152.
- ⁵ S. Ćirković, *Herceg Stefan [Herzog Stefan]*, 216, 223-227, 231-234, 255, 260-261, 264, 272, 276; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 64-85, 118-125; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja [Some considerations]*, 145-155; Adis Zilić, *Vlatkovići od progonstva sa baština 1456. do pada Počitelja 1471. godine [Vlatković family from the exile from their heritage in 1456 until the fall of Počitelj in 1471]*, *Osmansko osvajanje bosanske kraljevine [Ottoman conquest of the Bosnian Kingdom]*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2014, 105-138; Srđan Rudić, *Bosanska vlastela u XV veku. Prosopografska studija [Bosnian nobility in the 15th cen-*

In the first comprehensive census of the Sanjak of Bosnia from 1468 to 1469, Herzog's Land was recorded as a distinct vilayet named Hersek, in line with the Ottoman military-administrative terminology of the period.⁶ This vilayet encompassed only the territories that had been conquered by that time. Unlike areas seized from the Bosnian king, this region was taken from the influential Kosača clan, whose members continued to occupy parts of their former lands. By 1470, the Hersek vilayet began undergoing a process of reorganization into a sanjak, establishing it as a clearly defined and structured military-administrative unit within the Ottoman Empire. Consequently, in Slavic documents, this sanjak retained the name Hersek (a direct translation of the term *Hercegova zemlja*, meaning "Land of Herzog"). It was referred to as the Sanjak of Herzegovina, and later simply Herzegovina, in Ottoman records. Italian sources identified it as *sangiaco del Ducato*.⁷ The sanjak-beys of Herzegovina were referred to as the lords of Herzog's Land, and in Latin documents originating from the Dubrovnik they were termed *sangiacci crainici*, signifying the sanjak-beys of the krajina or krajište (terms denoting a frontier or marcher lordship).⁸

Although the vilayet was elevated to the rank of a sanjak as early as 1470, the complete conquest of the former Herzog's Land was an extended

tury. A prosopographic study], Istorijski institut – Centar za napredne srednjovekovne studije – Univerzitet u Banjoj Luci, Begrade – Banja Luka, 2021, 54-63; Adis Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići, vlastela Humske zemlje i Krajine [Radivojevići – Vlatkovići, lords of Land of Hum and Krajina]*, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021, 139-276.

⁶ Atatürk Kitaplığı (=AK), İstanbul, *Muallim Cevdet Yazmaları (=MC)*, O.76; Ahmed S. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine [Summary census of the Bosnian Sanjak from 1468/69]*, Islamski kulturni centar, Mostar, 2008.

⁷ AK, MC, O.76, passim; A. Aličić, *Sumarni popis [Summary census]*, passim; Riccardo Predelli, *I Libri Commemorativi della Repubblica di Venezia: Regesti*, tomo VI, Società veneta di storia patria, Venezia, 1903, 248-249; H. Šabanović, *Bosanski pašaluk [Bosnian Pashaluk]*, 44-47, 115-117, 136-143, 156-167.

⁸ Državni arhiv u Dubrovniku (=DAD), *Acta Consilii rogatorum* 29, f. 1, 54v, 94, 175v; DAD, *Acta Consilii rogatorum* 31, f. 4, 21, 24, 36v, 42, 43, 44v, 45v, 47v, 60v; Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma [Old Serbian charters and letters]*, book I/2, 280, 348-349, 369, 371-373, 378-379, 394, 396, 406; Toma Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku [Turkey and Dubrovnik in the 16th century]*, Srpska književna zadruga, Begrade, 1973, passim.

process. This was particularly true for the territories west of the Neretva River, where, after 1465, the defence was assumed by Croatian bans, supported by their fortress garrisons, Croatian nobility, and, to some extent, by the descendants of Herzog's family, family Vlatković, and Venetians. The Turks had previously exploited the existing rivalries among these defenders, endeavouring to bring each faction over to their side. This approach achieved a degree of success; however, it still required several decades for Ottoman rule to fully stabilise in the region between the Neretva and Cetina rivers.⁹

Both the higher and lower nobility along with the Vlach groups—which were particularly numerous in the region of Herzegovina—sought to survive within the newly established Ottoman environment. At nearly every point, a part of the Kosača family aligned itself with the Ottoman service, while the other part supported either Matthias Corvinus or the Venetians. The same dynamic existed within the Vlatković family, with alliances occasionally shifting between members.¹⁰

The Ottomans required administrators who possessed both legitimacy and a solid reputation—individuals capable of facilitating the transition from the old system to the new one, ensuring that the transfer of power was as smooth and straightforward as possible. Consequently, certain estates, hereditary possessions (*baština*), and even broader territories were restored to local magnates or, more frequently, to members of the lower nobility for administrative purposes.¹¹ In this context, likely in the spring of 1470, herzog Vlatko concluded a separate peace treaty with the sultan. Contemporary sources confirm that by early 1471, Vlatko had been granted control of the entire Popovo polje and Trebinje, regions he controlled on behalf of the Ottomans.¹² However, due to circumstances that

⁹ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk [Bosnian Pashaluk]*, 55-57; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 12-27, 64-85.

¹⁰ N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja [Some reflections]*, 145-155; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 202-276.

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul) (=BOA), *Tapu Tabrir Defterleri (=TD)* 5, 67-68; Ahmed Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina [Detailed census of the Sanjak of Herzegovina vilayet]*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985, 91-94.

¹² AK, MC, O.76, 92b-98a; A. S. Aličić, *Sumarni popis [Summary census]*, 151-157; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 64-96; Iréne Beldiceanu-

remain inadequately understood, the Ottoman authorities subsequently decided to revoke these territories from Vlatko, transferring their administration to Herak Vraneš, a leader of the Vlach group from the hinterland of Herzegovina.¹³ In the following years, Vlatko retreated to the west. Initially, he served King Matthias and governed the fortress Visući near Omiš. Eventually, he entered Venetian service and ultimately relocated to Venice, where his descendants continued to live as nobility.¹⁴ The Vlatković family, who had contested Vlatko's control over Vrgorac in the early 1470s, also had members who were in the Ottoman service. Among the numerous Vlatković brothers, Ivaniš and Žarko were consistently remained in the service of King Matthias and formed marital alliances with families from Poljica and Klis.¹⁵ Conversely, their brother Tadija became a Turkish voivode in Krajina after 1473, returning to his

Steinherr i Boško Bojović, *Le traité de paix conclu entre Vlatko et Mehmed II, Balcanica* 24 (1993), 75-86.

¹³ AK, MC, O.76, 92b; A. S. Aličić, *Sumarni popis [Summary census]*, 151; Bogumil Hrabak, Herak Vraneš [Herak Vraneš], *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine* 7 (1955), 53-64; Nedim Filipović, Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini [The Vlachs and the establishment of timar system in Herzegovina], *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine* 10 (1974), 145-151; Đuro Tošić, *Trebinjska oblast u srednjem vijeku [Trebinje region in the Middle Ages]*, Istorijski institut, Belgrade, 1998, 133-139, 143-145; Veselin Konjević, *Herak Vraneš i nahija Ljuboviđa u drugoj polovini XV vijeka [Herak Vraneš and Ljuboviđa nahije in the second half of the 15th century]*, Javna ustanova Narodna biblioteka "Stevan Samardžić", Podgorica, 2022.

¹⁴ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 96-113, 126-153; Marko Šunjić, Kada je mletačka posada ušla u hercegovu tvrđavu Visući? [When did the Venetian crew enter Herzog's fortress of Visući?], *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 15 (1964), 197-199; Marko Šunjić, Vlatko Kosača u Poljicima 1487. godine [Vlatko Kosača in Poljica in 1487], *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 34 (1983), 145-147; Đuro Tošić, Fragmenti iz života hercega Vlatka Kosače [Fragments from the life of Herzog Vlatko Kosača], *Istorijski časopis* 56 (2008), 161-171. See also: Lena Sadovski-Kornprobst, Zur Richterwahl in Omiš (Almissa) 1490-1492 und dem Einfluss Venedigs auf die gesellschaftlichen Strukturen einer dalmatinischen Kleinstadt im 15. Jahrhundert, *Südost-Forschungen* 80 (2021), 73-74.

¹⁵ Srđan Rudić, Petar Pavlović, vojvoda humski i Krajine [Petar Pavlović, voivode of Hum and Krajina], *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine* 7 (2012), 49-60; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 210-265.

hereditary estates along the Makarska coast, particularly in Zaostrog, and in the Ljubuški region. He also controlled the Omiš coast and several Vlach groups in the Land of Hum (Humaska zemlja).¹⁶ By the early 1480s, however, due to growing distrust from the Turkish authorities, Tadija abandoned Ottoman service and aligned himself with his older brothers.¹⁷ He was subsequently replaced by his younger brother Andrija, a former Franciscan named Augustin. Augustin assumed the administration of the territories known as Krajina and Augustinova Humaska (Augustin's Land of Hum), which later became known as the Fragostin nahiye.¹⁸ Augustin navigated between the Ottomans and the Hungarian court but was more often seen as an Ottoman ally, which is why he was frequently called "Turk". Notably, he provided intelligence from the borderlands to the Ottoman authorities, leading to the assumption that he ended his life as a prisoner of King Matthias' soldiers in 1488.¹⁹ Years later, between 1500 and 1510, a member of the younger branch of the Vlatković family, Petar Pavlović, became the voivode of Krajina and the Land of Hum, a title that had come to denote the area west of the Neretva River towards Vrgorac. Petar held this position until 1528 when he was

¹⁶ BOA, TD 5, 67-68; A. S. Aličić, *Poimenični popis [Detailed census]*, 91-94; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja [Some considerations]*, 151-154; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 239-256.

¹⁷ Neven Isailović i Aleksandar Jakovljević, *Srednjovjekovno Brečevo i Polje Kanjane – još jedan pokušaj ubikacije [Medieval Brečevo and Polje Kanjane - another attempt at location]*, *Povijesni prilozi* 43 (2012), 45, 55-56; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja [Some considerations]*, 152, 154; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 248-249, 252, 254-262.

¹⁸ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 92-95, 137, 144-146; H. Šabanović, *Bosanski pašaluk [Bosnian Pashaluk]*, 162, 188-192, 194; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja [Some considerations]*, 154-156; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 249, 251-259; Đuro Tošić, Andrija (Fra Avgustin) Vlatković – (ne) svakidašnji primjer humskog velikaša [Andrija (Fra Avgustin) Vlatković – an (un) usual example of a magnate from Hum], *Nauka i identitet: filozofske i prirodno-matematičke nauke. Zbornik radova sa naučnog skupa (Pale, 21–22. maj 2011.)*, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pale, 2012, 61-67.

¹⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (İstanbul), *Evrak* 745/83; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 146; Đ. Tošić, Andrija (Fra Avgustin), 63-65; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja [Some considerations]*, 154-155.

summoned to Istanbul, from which he never returned.²⁰ During Petar's tenure and through his influence, the Franciscans eventually succeeded in taking over the Zaostrug monastery from the Augustinians, following prolonged litigation before the Ottoman authorities.²¹

It is crucial to recognize that the dynamics within Herzog's Land during the early period of Ottoman rule were not confined solely to the interactions between the Sultan, his viziers, and local governors with the former high Bosnian nobility. On the contrary, as previously mentioned, significant influence was exerted by representatives of lower-ranking local elites, such as the lesser nobility and Vlach groups. The Ottomans relied on these classes to consolidate their authority in Herzegovina. Numerous individuals from the lower nobility, as well as affluent merchants from trading centres such as Gorazde, Foča, and Trebinje, integrated into the Ottoman system, either as members of the sipahi cavalry and fortress garrisons—retaining their estates and acquiring new ones in exchange for military service—or as officials within the Ottoman administrative framework, serving as scribes, diplomatic envoys, tax farmers, and similar roles.²² An illustrative example is the case of Sanko Dobrušković, a scribe and educator of Herzog's youngest son and namesake, Stjepan. Dobrušković had already acquired a timar by 1471, thus becoming an Ottoman sipahi.²³ Stjepan himself converted to

²⁰ S. Rudić, Petar Pavlović, 49-59; A. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 269-272, 274-276; Srđan Rudić i Jelena Todorović, Testament Klare, supruge vojvode Petra Pavlovića [Testament of Klara, wife of vojvode Petar Pavlović], *Zbornik Matice srpske za istoriju* 88 (2013), 93-100.

²¹ Arhiv franjevačkog samostana u Zaostrugu (=AFSZ), *Turske isprave* [Turkish documents], no. 11, 12; Karlo Jurišić, *Katolička Crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine* [The Catholic Church in the Biokovo-Neretva area during the Turkish rule], Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972, 11-16, 82-88, 278-280; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja* [Some considerations], 155-170.

²² A. Aličić, *Poimenični popis* [Detailed census], passim; A. Aličić, *Sumarni popis* [Summary census], passim; Behija Zlatar, O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću [On some Muslim feudal families in Bosnia in the 15th and 16th centuries], *Prilozi. Institut za istoriju* 14-15 (1978), 81-139; Srđan Rudić, Prilog poznavanju nekih islamizovanih bosanskih porodica [A Contribution to the comprehension of some Islamicised Bosnian families], *Spomenica akademika Sime Ćirkovića*, Istorijski institut, Belgrade, 2011, 425-439.

²³ AK, MC, O.76, 74b; A. Aličić, *Sumarni popis* [Summary census], 126.

Islam around 1473/74, subsequently rising to prominence as Hersekzade Ahmed Pasha (Ahmed-paša Hercegović), achieving some of the highest positions within the Ottoman Empire. He maintained contact with his brothers who had not converted, although his career was predominantly advanced in the eastern regions of the Empire.²⁴ The contribution of the lower nobility and merchant elites extended beyond providing members to the sipahi cavalry and administrative offices; their Islamised members also ascended to prominent positions within the administration of the Sanjak of Hercegovina. Sanjak-beys and voivodes, subordinated to the sanjak-beys, were often recruited from these classes. While it cannot be asserted that the majority of Hercegovina's governors were of local origin, there were notable exceptions. A prominent example is Mustafa-bey Milivojević, a descendant of the Utvičić-Mihočević merchant family, who served as sanjak-bey of Herzog's Land from at least 1489 till 1493 and possibly during two other terms.²⁵ Moreover, in the early 16th century, Mehmed-bey Obrenović, who was related to certain families from Poljica — one of whom also held the position of voivode of

²⁴ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Hercegovina]*, 189-219; Heath W. Lowry, *Hersekzâde Ahmed Paşa: an Ottoman statesman's career & pious endowments = Hersekzâde Ahmed Paşa: bir Osmanlı devlet adamının meslek hayatı ve kurduđu vakıflar*, Bahçeşehir University Press, İstanbul, 2011, 3-4, 13-17.

²⁵ Ćiro Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive [Turkish-Slavic monuments of the Dubrovnik Archives]*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 23 (1911), 26-162, 303-327, 437-451, 455-465, 468-474; Gliša Elezović, *Turski spomenici [Turkish monuments]*, book I/1, 1348-1520, Srpska kraljevska akademija, Belgrade, 1940, 152-166, 189-192, 198-207, 216-218, 228-231, 238-256, 265-270, 290-294, 298-302, 317-319, 330-333, 528-530, 534-541, 555-556, 817-824; Toma Popović, *Spisak hercegovačkih namesnika u XVI veku [List of Herzegovinian governors in the 16th century]*, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 16-17 (1970), 93-99; Esad Kurtović, *Utvičići iz Foče (bosansko ili dubrovačko porijeklo) [Utvičić from Foča (Bosnian or Dubrovnik origin)]*, *Prilozi. Institut za historiju* 45 (2016), 26-28; Aleksandar Jakovljević, *Mustafa-beg, krajišnik, hercegovački sandžak-beg [Mustafa-bey, marcher lord, Sanjak-bey of Hercegovina]*, *Srpski biografski rečnik*, book 7, Matica srpska, Novi Sad, 2018, 133; Muamer Hodžić, *O hercegovačkim sandžakbegovima do osnivanja Bosanskog ejaleta [On Herzegovinian sanjak-beys until the establishment of the Bosnian eyalet]*, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 68 (2019), 181-210; Adis Zilić, *Mustafa-beg Milivojević na funkciji hercegovačkog sandžak-bega [Mustafa-bey Milivojević in the position of Herzegovinian Sanjak-bey]*, *Prilozi. Institut za historiju* 52 (2023), 41-86.

Mostar—served as a sanjak-bey on two occasions.²⁶ Additionally, Sinan-bey Borovinić, later known as Sinan Pasha, is another notable figure who held the position of sanjak-bey of Herzegovina at the beginning of the 16th century.²⁷ The Borovinić family is believed to have originated from eastern Bosnia, specifically from the Land of Pavlović, although there remains a village named Borovinići near Foča, within Herzog's land, that bears the family name. However, there are no well-established connections confirming this village as the familial homeland. It is noteworthy that the noble Pavlović family, while primarily ruling territories

²⁶ BOA, *Kâmil Kepeci* (=KK) 697, 2b; Ć. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici* [Turkish-Slavic monuments], 317, 437, 443-444, 448; T. Popović, *Spisak* [List], 93-94; M. Hodžić, *O hercegovačkim sandžakbegovima* [On the sanjak-beys of Herzegovina], 188, 191; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja* [Some considerations], 149-150; Behija Zlutar, *Neki podaci o sandžak-begu Mehmed-begu Obrenoviću* [Some information about Sanjak-bey Mehmed-bey Obrenović], *Prilozi. Institut za istoriju* 10/2 (1974), 341-346; *Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije II. Pisma i poruke rektora Korčule, Brača, Omiša, Makarske i Klisa* [Letters and dispatches of rectors of Dalmatia and Venetian Albania, vol.2: Letters and dispatches of rectors of Korčula, Brač, Omiš, Makarska and Klis], edit. Lovorka Čoralić, Damir Karbić i Maja Katušić, *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 2012, 238; Aleksandar Jakovljević, *Mehmed-beg Obrenoglu, morejski, hercegovački i skadarski sandžak-beg* [Mehmed-bey Obrenoglu, Sanjak-bey of Morea, Herzegovina and Skadar], *Srpski biografski rečnik*, book 6, Matica srpska, Novi Sad, 2014, 387.

²⁷ Sinan-beg was appointed governor of Herzegovina on 30 April 1504, and previously held the position of sanjak-bey of Gallipoli, which technically meant the position of commander of the Ottoman navy and entailed the title of Pasha. He served in Herzegovina until 15 September 1506, when he was replaced by the son of the conqueror of Herzegovina, Isabegoglu Mehmed-bey (BOA, KK 697, 2b). The aforementioned Turkish source contains notes on the official allocation of income (tahvil) upon assuming the position of sanjak-bey. In the existing literature, based on Dubrovnik materials, it is stated that he left his position only in the spring of 1507. Compare: Ć. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici* [Turkish-Slavic monuments], 128-130, 321, 346, 349, 437, 444-446; T. Popović, *Spisak* [List], 94; M. Hodžić, *O hercegovačkim sandžakbegovima* [On the sanjak-beys of Herzegovina], 188-189; Adis Zilić, Faruk Taslidža, Sedad Bešlija, Haris Dervišević i Ahmet Kurt, *Sinan paša Borovinić, društveni status, porijeklo, politički uspon, početak urbanizacije Mostara* [Sinan Pasha Borovinić, social status, origin, political rise, beginning of the urbanization of Mostar], *Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru – Medžlis Islamske zajednice Mostar*, Mostar, 2023, 55-94.

around Rogatica, Vrhbosna and Olovo. Sinan Pasha Borovinić, a prominent figure, was the son-in-law of Hersekzade Ahmed Pasha, the most renowned Herzegovinian from the late 15th century through the early 16th century. This relationship underscores his personal and familial ties to Hercegovina.²⁸ Subsequent records indicate that the Borovinić surname appears among the new landholders in the Vrhlika area (around the source of the Cetina River, present-day Vrlika), suggesting the family's active participation in the activities of marcher lords. Occasional but clear references in historical sources further attest to the connection between the demographic renewal of conquered Croatian territories and Herzegovina.²⁹ While numerous examples exist, it is unnecessary to enumerate them all here. For instance, the noble family Šestokrilić from Herzegovina, whose origins are associated with Perast and whose members are known in the Ulog area, is one such example. Islamised members of this family are documented as landholders in Nečven nahiye, east of the Krka River, where conquests by the Herzegovinian sanjak-beys' armies were recorded as early as the first decades of the 16th century. Mehmed Šestokrilić appears in the 1528–1530 census, followed by his son Hasan Šestokrilić in 1574. A person of the same name, Hasan Çelebi Šestokrilić (Šestokrilićzade), whose father's name is not recorded in the source, is also mentioned in the Dubrava area, east of the Neretva River, as the owner of land in the village of Veliki Prenj (now simply Prenj) in the 1585 census of Vlachs in Herzegovina.³⁰ This individual is likely the same person who was documented as a troop commander

²⁸ Srđan Rudić, Borovinići – vlasteoska porodica iz istočne Bosne [Borovinići - feudal family from eastern Bosnia], in: Milan Vasić (ed.), *Zemlja Pavlovića – srednji vijek i period turske vladavine* [Land of Pavlović family - the Middle Ages and the period of Turkish rule], Banja Luka – Srpsko Sarajevo, 2003, 259-278; S. Rudić, *Bosanska vlastela* [Bosnian nobility], 180-187.

²⁹ BOA, TD 212, 657.

³⁰ BOA, TD 157, 373; BOA, TD 533, 527; BOA, TD 546, 505; Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (Ankara), Kuyûd-i Kadime Arşiv, *Tapu Tahrir Defterleri* 82, 184b; Aleksandar Jakovljević i Neven Isailović, Popis nahije Nečven iz 1574. godine [Census of Nečven nahiye from 1574], *Mešovita građa (Miscellanea)* 42 (2021), 106, 122; More about Šestokrilić family in: Srđan Rudić, *Šestokrilići, istorija i tradicija* [Šestokrilići, history and tradition], *Istorijski časopis* 68 (2019) 125–153.

(çeribaşi) in Herzegovina in 1560.³¹ The aforementioned prosopography data highlight the direct connections between Herzog's Land, as both a homeland and a region of origin, and the areas beyond the Neretva and Cetina rivers. These regions were the primary targets of the expansion efforts led by Herzegovinian marcher lords and the sipahi army.

Vlach groups played a particularly significant role, both militarily and in the context of migration and repopulation of conquered territories, which in turn contributed to the religious diversification of the vast areas under the control of the Ottoman Herzegovinian marcher lords. This aspect will be explored in greater detail later. However, it is important to note at this juncture that sources from the 14th and 15th centuries document a substantial presence of Vlach groups in the broader Dubrovnik hinterland, as well as throughout the territories of the Serbian and Bosnian states, and even in Croatia. In Croatia, these groups included royal and noble Vlachs, who were particularly prominent in the service of the of the Nelipčić and Kurjaković families in areas such as the County of Cetina, Luka, and Lika, following the decline of the Šubić family's power.³² When western Hum was separated from Bosnia and integrated

³¹ BOA, *Mühimme Defterleri* 4, no. 1207; S. Rudić, Šestokrilići, 135-136.

³² Radoslav Lopašić, *Hrvatski urbari [Croatian Urbaria]*, book 1, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1894, 1-12; Vjekoslav Klaić, *Acta Keglevichiana annorum 1322.–1527. Najstarije isprave porodice Keglevića do boja na Muhačkom polju [Acta Keglevichiana annorum 1322–1527. The oldest documents of the Keglević family up to the battle of Mohacs]*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1917, XXI-XXXVIII, 3-6, 9-19, 22-39; Mladen Ančić, Gospodarski aspekti stočarstva Cetinskog komitata u XIV. Stoljeću [Economic aspects of cattle breeding in Cetina County in the 14th century], *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 14 (1987), 69-96; Mladen Ančić, Srednjovjekovni Vlasi kontinentalne Dalmacije [Medieval Vlachs of continental Dalmatia], *Dalmatinska Zagora: nepoznata zemlja [Dalmatian Zagora: an unknown land]*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2007, 161-167; Esad Kurtović, Seniori hercegovačkih vlaha [Seniors of Herzegovinian Vlachs], *Hum i Hercegovina kroz povijest: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009. [Hum and Herzegovina through history: proceedings from the international scientific conference held in Mostar on 5 and 6 November, 2009]*, vol I, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011, 647-695; Neven Isailović, Legislation Concerning the Vlachs of the Balkans Before and After Ottoman Conquest: An Overview, *State and Society in the Balkans Before and After Establishment of Ottoman Rule*, Institute of History – Yunus Emre Enstitüsü, Belgrade, 2017, 31-34; Marko

into the territory administered by the Croatian-Dalmatian Ban, certain nobles were granted permission to resettle Vlachs from Raška and Bosnia onto their estates.³³ There are differing scholarly opinions regarding the nature of this mobile population, which was predominantly—but not exclusively—engaged in cattle breeding and filling the auxiliary military units of their noble overlords. Even if the Vlachs originally constituted a Romanised Paleo-Balkan population, by the period in question, they had become thoroughly Slavicised, with many having adopted a more sedentary lifestyle. The term “Vlach” thus came to denote, among other things, a social and status category, and when referring to the Ottoman period, it should be written in lowercase.

The Ottoman authorities inherited and perpetuated the existing system, particularly in border regions. They extended the status of “Vlach” not only to members of the original Vlach groups, who were the most numerous, but also to others willing to serve as auxiliary forces in the Ottoman border army. Armed Vlachs were granted tax privileges, paying only a single monetary tax. Ottoman tax collectors or sipahi did not enter their estates, and in return, the Vlachs fulfilled military obligations, serving as armed forces on the borders and in fortress garrisons, specifically as *martolos* and *voynuks*.³⁴ This system was not only adopted by the Ottomans but was also utilized by the Venetians and, to some extent, by the bans administering southern Croatia on behalf of the king in Buda.³⁵

Pijović, *Vlasi u dubrovačkim spomenicima do 14. stoljeća [Vlachs in Dubrovnik monuments until the 14th century]* (doctoral thesis), Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, Zagreb, 2018.

³³ Mladen Ančić, *Registar Splitskog kaptola [Register of the Split Chapter]*, *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest* 20 (2014), 40–41.

³⁴ Milan Vasić, *Martolosi u jugoslavenskim zemljama pod turskom vladavinom [Martolos in Yugoslav lands under Turkish rule]*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1967.; N. Isailović, *Legislation Concerning the Vlachs*, 31–40; Marko Rimac, *Early Ottoman Expansion to Poljica: Some Considerations on the Social Structure and Political Diversification of the Elite*, *Historijska traganja* 21 (2022), 93–103

³⁵ Emilij Laszowski, *Prilog za povijest Vlaha u Dalmaciji [A contribution to the history of the Vlachs in Dalmatia]*, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arhiva* 16 (1914), 318–319.

It is important to reiterate that the majority of Herzog's Land fell under Ottoman control around the year 1465, with the sanjak reaching its westernmost borders only towards the end of the 15th century. Historiographical interpretations regarding the reasons for this gradual expansion have not been entirely satisfactory. Historiographical interpretations regarding the reasons for this gradual expansion have not yet been entirely satisfactory. These interpretations predominantly emphasize the robust resistance organized by Matthias Corvinus along the southern borders of his Kingdom—in Croatia and in banates of Jajce, Srebrenik, Mačva (later Šabac and Belgrade) and Severin.³⁶ Two principle strongholds along the frontier with Ottoman Herzegovina, manned by royal crews, were Počitelj near Čapljina and Koš (Neretvac) at the mouth of the Neretva River near Opuzen.³⁷ The unoccupied territories east of the Cetina River were largely defended by forces loyal to the Croatian bans and a part of the Vlatković family. However, Počitelj fell to the Ottomans as early as 1471, and soon after, some members of the Vlatković family submitted to Ottoman rule.³⁸ According to the census from 1475–1477, the Turks had already occupied Imotska Krajina, Radobilja as well as the Makarska and

³⁶ Davor Salihović, For a Different Catastrophe: A Fruitful Frontier on the Southern Edges of the Kingdom of Hungary after 1463. An Initial Inquiry, *Initial. A Review of Medieval Studies* 5 (2017), 73-107; Davor Salihović, The Process of Bordering at the Late Fifteenth-Century Hungarian-Ottoman Frontier, *History in Flux: Journal of the Department of History, Faculty of Humanities, Juraj Dobrila University of Pula* 1 (2019), 93-120; Davor Salihović, Exploiting the Frontier – A Case Study: the Common Endeavour of Matthias Corvinus and Nicholas of Ilok in Late Medieval Bosnia, Dž. Dautović, E.O. Filipović, N. Isailović (ed.), *Medieval Bosnia and South-East European Relations: Political, Religious, and Cultural Life at the Adriatic Crossroads*, Arc Humanities Press, Leeds, 2019, 97-112; Davor Salihović, *Definition, Extent, and Administration of the Hungarian Frontier toward the Ottoman Empire in the Reign of King Matthias Corvinus, 1458–1490* (doctoral thesis), Cambridge University, Cambridge, 2020.

³⁷ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 24, 33, 73-74, 116, 122-123, 134, 140-143, 145-146.

³⁸ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 73-74, 122-123; N. Isailović i A. Jakovljević, *Neka razmatranja [Some considerations]*, 149-155; Davor Salihović, In confinibus Turcorum: The Men of Matthias Corvinus's Regime in the Late Fifteenth-Century Hungarian-Ottoman Borderlands, *Povijesni prilozi* 41 (2022) 62, 129-131.

Omiš coastlines.³⁹ An account dated 6 April 1479, reveals that the people of Poljica (identified as Christians unbelievers of Poljica nahiye in Herzegovina vilayet) had by this time, or certainly before 1479, secured their protection from Turkish attacks by leasing their own land. Their lease was subsequently increased from 150 to 200 gold coins, with the stipulation that this was their only obligation.⁴⁰ The garrison in Koš remained intact until the beginning of 1491, although some towns are known to have fallen under Ottoman control earlier—Imotski by early 1471 at the latest, and Rog near Duvno certainly before 1477. However, this does not imply that the Herzegovinian Turks and their Christian subjects had full control over the border region until their position was solidified along the Cetina River at the end of the 15th century, and perhaps not even then.⁴¹

Historiographical research on the Ottoman state, alongside sources specifically addressing the Herzegovinian Sanjak, provides valuable insights into the methods employed during the Turkish conquests. Territories beyond Ottoman control, in the absence of a peace treaty, were classified as the “area of war” (Dāru’l-harb), whereas those who accepted Ottoman rule came under the protection of the state, i.e. entered the area of Islam (Dāru’l-Islām). The conquests were often facilitated through raids and the deliberate economic and demographic depletion of target regions. Areas that were lacking in inhabitants, agricultural activities, and sustained food production became incapable of maintaining normal functions, ultimately transforming into frontier zones. In these borderlands, the presence of fortifications and the activities of armed groups such as the Vlachs, martolos, and voynuks were predominant, further solidifying the Ottoman control and demarcation of the territory.⁴² The Ottoman

³⁹ BOA, TD 5, 59-71, 341-371; A. Aličić, *Poimenični popis [Detailed census]*, 81-95, 390-420.

⁴⁰ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD)* 176, 149b.

⁴¹ AK, MC, O.76, 79a; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 16, 120, 123, 140-143, 145-146, 161; A. Aličić, *Poimenični popis [Detailed census]*, 419-420; A. Aličić, *Sumarni popis [Summary census]*, 131

⁴² Bogumil Hrabak, *Turske provale i osvajanja na području današnje sjeverne Dalmacije do sredine XVI. stoljeća [Turkish raids and conquests in the area of today’s northern Dalmatia until the middle of the 16th century]*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 19 (1986), 71-93; Borislav Grgin, *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska [The beginnings of*

akinci units, a form of light cavalry intended for raiding, along with the martolos — predominantly Christian forces in Ottoman service — played a significant role in the abduction and enslavement of individuals during the early stages of Ottoman conquest. Many of those captured were transported deep into the Ottoman Empire, with some ending up as far as Asia Minor. Court records document attempts by some captives to escape from regions as distant as the Asian side of Istanbul.⁴³ Recently discovered letters from 1495, authored by Mustafa, the Herzegovinian Sanjak-bey, and addressed to Giovanni Canal, the Venetian count of Šibenik, provide further insight into these practices. Mustafa's correspondence highlights the kidnapping of both Ottoman and Hungarian subjects, predominantly Croats, by martolos who were operating on behalf of various factions. Mustafa expressed his displeasure with the Venetians, who were at peace with the Ottomans at the time, for their involvement in the abduction of "Hungarian people...Croatian men," stating: "it is not proper for them to stand up for the Croats." The correspondence reveals that the martolos under the command of the the Herzegovinian sanjak-beys extended their operations into the Šibenik hinterland, approaching the Krka river, and that numerous Croats, as well as Turkish subjects, sought refuge in Venetian territory.⁴⁴ As a consequence of these actions, the regions of Posušje,

decay. King Matthias Corvinus and medieval Croatia], Ibis grafika, Zagreb, 2002, 31-35, 171-186; Aleksandar Jakovljević i Neven Isailović, *Petrovo polje u vrelima osmanskog razdoblja (1528. – 1604.)* [*Petrovo polje in the sources of the Ottoman period (1528 – 1604.)*], Državni arhiv u Šibeniku, Šibenik, 2019, 124-140; Neven Isailović, Pad Oprominja pod osmansku vlast i izbjeglištvo prominskoga plemstva [The fall of Oprominje under the Ottoman rule and the exile of the Promina nobility], in: Višeslav Aralica (ed.), *Zbornik radova 330 godina župe Promina. Promina – slavlje spomena kao sjeme budućega...*, Općina Promina, Zagreb – Oklaj, 2022, 55-59.

⁴³ Vjeran Kursar, *Croatian Levantines in Ottoman Istanbul*, The Isis Press, Istanbul, 2021, 106-110.

⁴⁴ Archivio di stato di Venezia, *Procuratori di San Marco, De ultra*, busta 72, *Commissaria Canal (da) Giovanni qd. Gerolamo, conte a Sebenico (1494–1496)*, fasc. VI.; Neven Isailović, Ćirilichna korespondencija između osmanskih namjesnika Hercegovine i mletačkih upravitelja Šibenika koncem 15. stoljeća [Cyrillic correspondence between the Ottoman governors of Herzegovina and the Venetian governors of Šibenik at the end of the 15th century], *Glagoljična i ćirilichna baština šibenskoga kraja* [*Glagolitic and Cyrillic heritage of the Šibenik region*], Državni arhiv u Šibeniku, Šibenik, 2024, 195-216.

Imotska krajina, Petrovo polje and Šibenik's hinterland, were almost completely deserted by the end of the 1490s.⁴⁵

Another method of conquest involved the acceptance of Ottoman rule by entire communities, nobles, Vlach groups or noble communities, such as the community in Poljica. Evidence suggests that as early as 1470s, the people of Poljica entered into an agreement with the Turks to retain their hereditary possessions and a degree of autonomy, which eventually led to their acceptance of Vlach status. This process reflects the Ottoman policy of *istimalet* — a conciliatory approach toward Christians who were willing to acknowledge Ottoman supremacy or who secured protection from the Sultan through peace treaties or similar agreements (*ahdname*).⁴⁶ In this initial phase, the people of Poljica agreed to pay a form of monetary compensation, which effectively halted Ottoman incursions without fully submitting to Ottoman rule or being fully integrated into the Sanjak of Herzegovina—a process that would later occur.⁴⁷ By the late 1470s, Ottoman sources already considered the Poljica region as part of the Herzegovina Vilayet.⁴⁸

The pace of Turkish expansion from Herzegovina slowed down following the 1479 peace treaty between the Ottoman Empire and Venice, which concluded over 15 years of conflict. Areas that steered between Venetian, Hungarian and Ottoman rule, such as the aforementioned Poljica, only deepened the strategy of multilateral loyalty.⁴⁹ The inhabitants of Poljica temporarily ceased paying the agreed compensation and, rather than consolidating the influence of the Venetian counts of Split, they sought to align with King Matthias in 1480. From Matthias' Croatian Ban, they received the allocation of numerous possessions in territories ravaged by the Ottomans, primarily in Posušje (the area between

⁴⁵ BOA, *TD* 987, 43-47.

⁴⁶ Avdo Sućeska, O položaju Poljica u Osmanskoj državi [On the position of Poljica in the Ottoman state], *Prilozi za orijentalnu filologiju* 16-17 (1970), 77-90; Sedad Bešlija, *Istimâlet. Bosna u osmanskog političkoj strategiji (15. i 16. stoljeće)* [*Istimâlet. Bosnia in Ottoman political strategy (15th and 16th centuries)*], Institut za historiju, Sarajevo, 2017, 75-76; M. Rimac, Early Ottoman Expansion, 90-111.

⁴⁷ M. Rimac, Early Ottoman Expansion, 103-109.

⁴⁸ BOA, *MAD* 176, 149b.

⁴⁹ B. Grgin, *Počeci rasapa* [*The beginnings of decay*], 131, 133-136, 142-143, 175-177, 184-186.

upper and middle course of Cetina River and Imotski), Gorska Župa and Krajina.⁵⁰ Although these allocations did not necessarily translate into actual control over the territories, they illustrate the precariousness of Ottoman authority in the region.

The 1480s, however, are characterized by a scarcity of data, and this period warrants further scholarly investigation. Nonetheless, it is evident that this decade can be viewed as a time of relative peace, largely due to the 1484 truce between Corvinus and Sultan Bayezid II, despite occasional border disputes that were subject to diplomatic negotiations.⁵¹ The situation shifted in the early 1490s following the death of Matthias Corvinus and the ensuing dynastic crisis in the Realm of St. Stephen. The Ottomans gained the upper hand during this period, particularly when Mustafa-bey Milivojević conquered Koš, the last Hungarian stronghold on the Neretva River, in 1491.⁵² This was followed by a significant Ottoman advance into Croatia, culminating in the devastating defeat of the Croatian Ban Emeric's forces at the Battle of Krbava Field in 1493.⁵³

The 1497/98 census of Herzegovinian Vlachs within the Mostar kadiluk (kaza) offers significant insight into the scope of Ottoman expansion

⁵⁰ Vjekoslav Klaić, Prilog za povjest Poljica u XV. Stoljeću [A contribution to the history of Poljica in the 15th century], *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonskodalmatinskoga zemaljskog arkiva* 16 (1914), 40–44; M. Rimac, Early Ottoman Expansion, 91, 104–105.

⁵¹ Nikola Radojčić, Pet pisama s kraja 15. veka [Five letters from the end of the 15th century], *Južnoslovenski filolog* 20 (1954), 343–366; D. Salihović, The Process of Bordering, 103–105, 108–113; Aleksandar Jakovljević, Border Diplomacy on the Lower Danube: The Ottoman–Hungarian Legations and the Peace of 1483 Reconsidered (work in preparation for print).

⁵² BOA, *MAD* 15334, 74. In the contemporary census of fortress garrisons, there is information about the destroyed Neretvac fortress, from which part of the garrison was transferred to the Rog fortress in the middle of the year 1491. We believe that the information can only refer to the Koš fort, which was put out of function soon after the conquest. This was carried out by Mustafa-bey (Milivojević), the sanjak-bey of Herzegovina at the time, under whose administration the last Hungarian stronghold at the mouth of the Neretva was conquered.

⁵³ V. Atanasovski, *Pad Hercegovine [The Fall of Herzegovina]*, 140–143, 145–146; Anđelko Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine [The battle on the Krbava field in 1493]*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

west of the Neretva River between 1477 and 1497.⁵⁴ Unlike the previous census, this new enumeration encompassed a vast region, including Posušje from Imotski to Trilj, parts of the County of Cetina around Gala and Gljev, as well as more distant areas such as Otišić and Maovice in Vrhrika, and Suhovare and Brečevica in the southern part of Petrovo Polje.⁵⁵ The area of Posušje was practically without any registered population, with its lands leased to members of the Ottoman military class, indicating that the entire region of Imotski and Rog had come under Ottoman control.⁵⁶ Consequently, fortresses like Čačvina and Sinj found themselves surrounded by Ottoman forces. Poljica was also included in the census; however, as Marko Rimac has recently demonstrated, this inclusion was not comprehensive. Only those inhabitants who had accepted Ottoman authority were registered, while a segment of the Poljica population continued to acknowledge Venetian rule.⁵⁷ Interestingly, it appears that those later recorded in the Ottoman *defter* were the same individuals who had sought land from King Matthias in 1480. An undated letter, likely from the late 15th or early 16th century, reveals further complexity in the region. It describes how representatives of the Klis nobility, who controlled not the fortress but the town and the County of Klis, sought to obtain the same status as Poljica. In pursuit of this objective, the people of Klis dispatched an embassy to the Sultan. This diplomatic effort, however, only served to create a division between the defenders of the fortress and a portion of the Klis noble community.⁵⁸

⁵⁴ BOA, TD 987, *passim*.

⁵⁵ BOA, TD 987, 43-47.

⁵⁶ Neven Isailović i Aleksandar Jakovljević, Distrikt i nahija Posušje (14. – 16. stoljeće) – primjer povijesnog diskontinuiteta [Posušje district and nahiye (14th-16th century) – an example of historical discontinuity], in: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa povodom 300-te godišnjice oslobođenja Imotskog od osmanske vlasti* [Proceedings from the scientific conference on the occasion of the 300th anniversary of the liberation of Imotski from Ottoman rule], Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2024, in print.

⁵⁷ M. Rimac, Early Ottoman Expansion, 102-111.

⁵⁸ Antonije Vučetić, Spomenici dubrovački [Dubrovnik monuments], *Srd. List za književnost i nauku* 6 (1907) 17, 815-816; Marko Perojević, *Petar Kružić. Kapetan i knez grada Klisa* [Petar Kružić. Captain and count of the town of Klis], Matica hrvatska, Zagreb, 1931, 34-37, 40-43.

While this list appears to challenge the accepted chronology of the fall of certain parts of southern Croatia under Ottoman rule, it does not entirely do so. The leasing of many conquered areas, the lack of rapid repopulation, and the fact that the new Ottoman censuses at the end of the second decade of the 16th century were merely revisions of the 1497/98 census indicate that these conquests were neither secure nor definitive. The continued presence of several forts loyal to the Hungarian king in Buda underscores that conflict persisted in the region.⁵⁹ This ongoing warfare is directly evidenced by the experiences of Vlach leaders from the Mirlovići and Baljci groups, who had acquired villages in Vrhrika and Petrovo Polje from the Herzegovinian Turks in the 1497/98 census. These leaders are documented as having returned to these villages between 1528 and 1530, suggesting that they had abandoned them in the interim. Their persistent efforts to reclaim their assigned lands, which ultimately succeeded, demonstrate that this process spanned over thirty years.⁶⁰

While peace reigned between the Ottoman Empire and Venice from 1479 to 1499, relations with the Realm of St. Stephen, were regulated by a series of intermittent and unstable truces, which were occasionally extended but also frequently violated. In the years leading up to the outbreak of the new Ottoman-Venetian war (1499–1502), the gradual involvement of the Sanjak of Bosnia in the conquest of southern Croatia can be observed. Following the battle on Krbava field and the conquest of numerous territories that once belonged to the Banate of Jajce, invasions from Bosnia into Croatian lands became increasingly frequent, particularly under the leadership of the Bosnian sanjak-bey, Skender Pasha.⁶¹ Ban John Corvinus, the illegitimate son of the late King Matthias, fought the Ottomans with varying degrees of success. However, following the conclusion of the

⁵⁹ BOA, TD 987; BOA, TD 68M.

⁶⁰ BOA, TD 157, 363-364; BOA, TD 987, 47; Fehim Dž. Spaho, Splitsko zaleđe u prvim turskim popisima [Split hinterland in the first Turkish censuses], *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 13 (1986), 55-56; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 165-166, 217-222, 438-442.

⁶¹ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk [Bosnian Pashaluk]*, 55-57; Jelena Mrgić-Radojčić, *Donji Kraji. Krajina srednjovekovne Bosne [Donji kraji. The March of medieval Bosnia]*, Filozofski fakultet u Beogradu – Filozofski fakultet u Banjaluci, Belgrade – Banja Luka, 2002, 122-132.

Turkish-Venetian peace treaty in 1502, the truce between Hungary and the Ottoman Empire in 1503, and the death of Ban John in 1504, the situation in Croatia gradually deteriorated.⁶²

The Sanjak of Bosnia assumed a pivotal role in the conquest of southern Croatia during the early 16th century, particularly with the capture of Sinj (around 1513) and the burning of the suburbs of Knin (1514).⁶³ This sanjak achieved full supremacy over Herzegovina when the emperor's grandson, Husrev-bey, along with his Croatian Voivode, Murad Gajdić, took control in 1522, culminating in the seizure of Knin.⁶⁴ The Herzegovinian troops, having captured Čačvina (around 1513 or earlier) and Skradin (1522, concurrent with the fall of Knin), made an unsuccessful attempt to capture Klis during their return from Skradin. In 1523, the Ottomans also took Ostrovica.⁶⁵ Husrev-bey, an influential figure, ensured that the entire region west of the Cetina River became a part of the Bosnian rather than the Herzegovinian Sanjak, including those

⁶² Lajos Thallóczy, *Jajca (bánság, vár és város) története [History of Banate, Fortress and Town of Jajce]*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915, 167-170, br. 106; Stjepan Gunjača, *Tiniensia Archeologica–Historica–Topographica II, Starobrvatska prosvjeta*, III. serija 7 (1960), 78-87; Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do sršetka XIX. stoljeća [History of Croats from the earliest times to the end of the 19th century]*, book 4, Matica hrvatska, Zagreb, 1985, 249-267; J. Mrgić-Radojčić, *Donji Kraji*, 127-129.

⁶³ V. Klaić, *Povijest Hrvata [History of Croats]*, book 4, 293-309; S. Gunjača, *Tiniensia II*, 87-88.

⁶⁴ S. Gunjača, *Tiniensia II*, 88-90; Seid M. Traljić, *Husrevbegov boravak i rad u Dalmaciji [Husrev-bey's sojourn and actions in Dalmatia]*, *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke* 5-6 (1978), 7-21; Behija Zlatar, *Gazi Husrev-beg*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2010, 27-65; Kristijan Juran, *O podrijetlu i šibenskoj rodbini prvoga kliškog sandžakbega Murat-beg Gajdića [On the background and the Šibenik relatives of Murad-bey Gajdić, the first sanjak bey of Klis]*, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 66 (2017), 231-239; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 136-153.

⁶⁵ T. Popović, *Turska i Dubrovnik [Turkey and Dubrovnik]*, 136-139; Snježana Buzov, *O gazijama i Hajbaru: osvojenje Skradina u kronici Mustafe Celälzâdea [On Ghazis and Khaibar: the conquest of Skradin in the chronicle of Mustafa Celälzâde]*, *Titius: Annals of interdisciplinary research in the Krka river basin* 1 (2008), 21-31; Fazileta Hafizović, *Različite refleksije osmanskog osvajanja srednjodalmatinskog zaleđa [Various reflections on the Ottoman conquest of the central Dalmatian hinterland]*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* 34 (2013), 103-115; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 138-142

areas of Cetina, Vrhrika and Petrovo polje that had belonged to Herzegovina in the 1497/98 census. Nevertheless, previous ties to the Herzegovinian Sanjak persisted in various domains. As a sanjak-bey of Herzegovina, Mehmed-bey Mihaloğlu (1523–1527) was responsible for organizing the administration over the western regions beyond the Cetina River, where, in 1524, he managed the fortification of the recently conquered Skradin.⁶⁶ Judicially, the regions beyond Cetina, particularly the Šibenik hinterland, remained connected to Herzegovina until the establishment of the Skradin kadiluk (around 1527), with the Mostar kadi (Ottoman judge) holding jurisdiction over legal matters in the area.⁶⁷ Economic ties between these regions and Herzegovina were maintained for an extended period. The leases of trade taxes and ports in Skradin, Šibenik, Trogir, and Split throughout the 16th century were administered through the main Herzegovinian lease units, centred in Herceg Novi.⁶⁸ Later, Murad, formerly Voivode and now Murad-bey, captured Klis in 1537 and became the first governor of the Sanjak of Klis, which included the so-called Vilayet Hırvat (Vilayet of Croats).⁶⁹ The territory east of the Cetina River remained part of Herzegovina, which achieved

⁶⁶ T. Popović, *Turska i Dubrovnik [Turkey and Dubrovnik]*, 139–143; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 138–147

⁶⁷ BOA, *MAD* 656, 281; Mehmed Tayyib Gökbilgin, Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler [Collection of Turkish documents in the Venice State Archive and other documents related to us], *Belgeler* 5–8 [9–12] (1968–1971), 15 – dok. 101, 18 – dok. 105; H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 188–192, 205–213; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 170–172. During the 16th century, the Skradin kadiluk was occasionally called the Livno kadiluk.

⁶⁸ As a rule, notices on income leases of the above-mentioned places are found within the units that contain information on the Herzegovinian Sanjak. BOA, *KK* 4989, 45, 50, 92, 95; BOA, *MAD* 468, 80–82; BOA, *MAD* 656, 254, 281, 283; T. Popović, *Turska i Dubrovnik [Turkey and Dubrovnik]*, 132, 137, 147; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 143–144. Emin Cafer, who arranged the leases of the salt-works in Šibenik, was the emin of Novi.

⁶⁹ B. Zlatar, *Gazi Husrev-beg*, 32–41, 46–50, 56–60, 151–153; Behija Zlatar, Murad-beg Tardić, *IV. Uluslararası Güney-Doğu Avrupa Türkolojisi Sempozyumu Bildirleri (3–7 Aralık 2007, Zagreb)*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren, 2011, 387–392; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 147–152, 168–172.

full repopulation with the complete transition of the border population to Vlach status as documented in the 1533 census.⁷⁰

The document legacy from the early period of Turkish rule in the Sanjak of Herzegovina is also noteworthy, having begun to emerge within the first decades of Ottoman control. Historiography has traditionally relied on Western sources—such as Hungarian, Venetian, Dubrovnik, and later Austrian records—and predominantly on Ottoman census registers (*defters*), which detailed lands allocated to support the military. However, from the 1430s onward, Ottoman authorities began corresponding with local political actors and issuing official documents for various purposes. Initially, these documents were produced in Slavic and Cyrillic (a practice that continued thereafter), and later in Ottoman Turkish using the Arabic script.⁷¹ Although many of these documents have been lost, a significant number of copies have been preserved in Dubrovnik, Venice, and private collections. Particularly relevant to this topic are the documents housed in Franciscan monasteries in central and southern Dalmatia, as well as several collections from Poljica. Some of these Poljica documents are still held in state and church archives, libraries, or in the private possession of families from the region.⁷² These documents encom-

⁷⁰ BOA, TD 174, 12–14, 22, 24, 93–112, 127–129, 131, 134–144, 146–159, 255–290; 174 *Numaralı Hersek Livâsi İcmâl Eflakân ve Voynugân Tabrir Defteri (939/1533) – Dizin ve Tıpkibasım [Summary Census of Vlachs and voynuks of the Sanjak of Herzegovina nr. 174 (939/1533) – Index and facsimiles]*, T.C. Basbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.

⁷¹ Ć. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici [Turkish-Slavic monuments]*, 1–162; Benedikta Zelić-Bučan, *Bosančica u srednjoj Dalmaciji [Bosnian Cyrillic script in central Dalmatia]*, *Historijski arhiv, Split*, 1961, 9–17; Lejla Nakaš, *Bosanska ćirilčna pisma od 15. do 18. stoljeća (antologija) [Bosnian Cyrillic Letters from the Fifteenth to Eighteenth Century. An Anthology]*, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2011; Lejla Nakaš, *Portina slavenska kancelarija i njen utjecaj na pisare u prvom stoljeću osmanske uprave u Bosni [High Porte Slavic chancery and its impact on the scribes in the first century of Ottoman rule in Bosnia]*, *Forum Bosnae* 74–75 (2016), 269–297; Miloš Ivanović, *Cyrillic Correspondence Between the Commune of Ragusa and Ottomans 1396–1458*, in: Srđan Rudić, Selim Aslantaş (ed.), *State and Society in the Balkans Before and After Establishment of Ottoman Rule*, Institute of History – Yunus Emre Enstitüsü Turkish Cultural Centre, Belgrade, 2017, 43–63.

⁷² Sulejman Barjaktarević, *Turski dokumenti u Splitskom arheološkom muzeju i u franjevačkom samostanu na Visovcu [Turkish documents in the Split Archaeological*

pass title deeds, contracts, designations, reports, orders, and more. While a portion of these records pertains to religious matters, the majority are of a commercial nature, reflecting the economic activities of the period.

To illustrate the conditions in the Sanjak of Herzegovina and the region west of the Cetina River during the early Ottoman period, it is instructive to cite a few previously unknown details from early Ottoman documents and census registers. These records shed light on the activities of the Franciscan friars during a time that encompasses the fall of Skradin and Knin, or shortly thereafter. Among these documents are several from the 1520s, preserved in the archive of the Zaoštrog Monastery, which provide insights into the movements of Franciscan monks. One notable document is a safe conduct letter issued by Aydın, the *kethüda* (commander's deputy) of the Ljubuški fortress, to a Herzegovinian

Museum and in the Franciscan monastery on Visovac], *Starine. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti* 44 (1952), 25-62; Sulejman Barjaktarević, Turski dokumenti Gradske biblioteke i Kaptolskog arhiva u Splitu [Turkish documents of the City Library and Chapter Archives in Split], *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 57 (1953), 147-154; Vladimir Mošin i Seid M. Traljić, Ćirilske isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije [Cyrillic documents in the Archive of the Yugoslav Academy], *Starine. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti* 46 (1956), 97-144; Sulejman Barjaktarević, Turski dokumenti franjevačkog samostana u Živogošću i u Makarskoj [Turkish documents of the Franciscan monastery in Živogošće and Makarska], *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu* 4 (1961), 383-392; Josip Ante Soldo, Inventar arhiva franjevačkog samostana u Zaoštrogu [Inventory of the archives of the Franciscan monastery in Zaoštrog], *Arhivski vjesnik* 16 (1973) 177-252; Marko Mišerda, *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807. (prijeписi, regesti)* [Monuments of Gornja Poljica: written monuments in the area of Gornja Poljica until the fall of Poljica in 1807 (transcriptions, regesta)], Udruga Poljičana Sveti Jure, Omiš, 2003; Milko Brković, Neobjavljene poljičke ćirilične isprave [Unpublished Cyrillic documents from Poljica], *Filologija* 63 (2014), 33-71; Josip Đukić – Marko Trogrlić (ed.), *Turski izvori u Srednjoj Dalmaciji: Poljica 1: izabrani dokumenti 1548 – 1689* [Turkish sources in Central Dalmatia: Poljica 1: selected documents 1548-1689], prepared for publication by Michael Ursinus; Centar za epigrafička, paleografska i povijesno-teološka istraživanja "Don Frane Bulić" – Katolički bogoslovni fakultet - Sveučilišni centar za hrvatske, mletačke i osmanske studije, Split, 2021; *Poljičke isprave (iz zbirke Aleksandra Poljanića)* [Documents from Poljica (from the collection of Aleksandar Poljanić)], book 1-2, edit. Mehmed Kardaš, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2021-2022.

monk, Friar Juraj (George), who is described as the “elder of all monks”. This letter guaranteed Friar Juraj freedom of movement in the border area along Cetina River and instructed the local authorities, including the voivode of Cetina, the subashi, and other Muslims, particularly those among the martolos, to prevent any harassment of the friar. Although the document is undated, its writing style, internal characteristics, and contextual clues suggest it was likely issued around the time of Skradin’s fall in 1522. It is particularly interesting that Friar Juraj was sent to Skradin, likely in connection with prisoners, possibly Turkish, held there. The document also mentions the possibility of Friar Juraj traveling to Visovac or Karin.⁷³ This letter guaranteed Friar Juraj freedom of movement in the border area along Cetina River and instructed the local authorities, including the voivode of Cetina, the subashi, and other Muslims, particularly those among the martolos, to prevent any harassment of the friar. Two other early documents preserved in the Zaoštrog Monastery archives serve a similar purpose, granting freedom of movement in the Cetina area. The first, undated document is addressed to a custodian named Stjepan (Stephen), with the guarantee provided by Voivode Kasım of Cetina. The second document, dated 1524/25, refers in its introduction to a previously issued document to Custodian Stjepan by Voivode Kasım, which is then confirmed by Bali, the *zaim* of Cetina. This later document guarantees freedom of movement to Friars Juraj and Frančesko (Franjo i.e. Francis).⁷⁴ Given that these documents are housed in the Zaoštrog Monastery, it would be logical to assume that the friars mentioned were from this monastery. However, the designation of Friar Juraj as having seniority over all monks in Herzegovina, as stated in the first document,

⁷³ AFSZ, *Turske isprave [Turkish documents]*, no. 403 In support of the offered dating of the document is the established fact that Aydın was appointed to the position of kethuda of Ljubuški on 7 April, 1520, where he came from the fortress of Čačvina, where he previously held office. He spent a certain amount of time as a person removed from his position (ma’zül): “...Çačvina kal’asında beş akça ‘ulufeden ma’zül olan Kuloğlu Aydın ile i’lām itmeğin virildi kal’a-i mezbürda kethudâlık ider fi 18 Rebîu’l-âhır sene 926”, BOA, TD 76, 257.

⁷⁴ AFSZ, *Turske isprave [Turkish documents]*, no. 19, 405. The first mentioned document was previously used for the reconstruction of the administrative framework of the Sanjak of Klis.
H. Šabanović, *Bosanski pašaluk [Bosnian Pashaluk]*, 176, 206.

requires further research to ascertain the exact provenance of Friar Juraj, Custodian Stjepan, and the other friars mentioned. It is also worth noting that in the second decade of the 16th century, a community existed around the church in Zahum, near Mostar, where three priests— Juraj, Antun and Frančesko— were recorded, along with two other individuals: Blaž, the son of Radonja, and Ludovik, the son of Stjepan. This information broadens the territorial scope for further research into this period.⁷⁵

A significant detail relevant to the subject of this paper is the repopulation of the Herzegovinian border regions and numerous areas that came under the jurisdiction of the Bosnian Sanjak after 1522. This repopulation was primarily carried out by settlers from the Herzegovinian Sanjak, notably Vlach groups serving in the Ottoman auxiliary military forces.⁷⁶ This conclusion is supported by our research as well as that of our colleague Kristijan Juran, specifically concerning the areas of Petrovo polje, Kosovo, Promina, Miljevci, and Petrova gora.⁷⁷ Only communities like Poljica, which accepted the strategy of *istimalet* early on, managed to retain

⁷⁵ BOA, MAD 22997, 257.

⁷⁶ Bogumil Hrabak, Vlaška i uskočka kretanja u severnoj Dalmaciji u XVI. Stoleću [Movements of Uskoks and Vlachs in northern Dalmatia in the 16th century], *Benkovački kraj kroz vjekove* [Region of Benkovac throughout ages], vol. 2, Narodni list, Benkovac, 1988, 107-258; Bogumil Hrabak, Naseljavanje hercegovačkih i bosanskih Vlaha u Dalmatinsku zagoru u XIV, XV i XVI veku [The settlement of the Herzegovinian and Bosnian Vlachs in the Dalmatian Zagora in the 14th, 15th and 16th centuries], *Migracije i Bosna i Hercegovina* [Migrations and Bosnia and Herzegovina], Institut za istoriju i Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 1990, 73-87.

⁷⁷ Aleksandar Jakovljević i Neven Isailović, Popis nahije Kosovo iz 1574. godine [Census of Kosovo nahiye from 1574], *Mešovita građa* (Miscellanea) 34 (2013), 25-70; Kristijan Juran, Doseljavanje Morlaka u opustjela sela šibenske zagore u 16. stoljeću [Immigration of Morlachs to the deserted villages of Šibenska zagora in the 16th century], *Povijesni prilozi* 33 (2014) 46, 129-160; Kristijan Juran, Morlaci u Šibeniku između Ciparskoga i Kandijskog rata (1570. – 1645.) [Morlachs in Šibenik between the War of Cyprus and the Cretan War (1570 – 1645)], *Povijesni prilozi* 34 (2015) 49, 163-208; Kristijan Juran, *Stari i novi stanovnici Šibenika i njegovih predgrađa u drugoj polovici 17. i početkom 18. stoljeća* [Old and new inhabitants of Šibenik and its suburbs in the second half of the 17th and the beginning of the 18th century], Državni arhiv u Šibeniku, Šibenik, 2016, 23-48; Kristijan Juran, Vratkovići i drugi Morlaci u trogirskome distriktu u 16. stoljeću [Tribe Vratković and other Morlachs in the 16th Century Trogir District], *Povijesni prilozi* 58 (2020), 29-43; A.

the majority of their pre-Ottoman population, with some of this population possibly returning to their lands after the Ottoman conquest. The arrival of new settlers also reshaped the region's religious landscape, as these settlers came from western Herzegovina, which was predominantly Catholic, and eastern Herzegovina, which was primarily Orthodox.⁷⁸ Although the Vlachs were less inclined to convert to Islam compared to the agricultural population subject to natural taxes (the so-called reaya), resulting in a relatively low percentage of Islamisation in the area west of the Neretva—capped at a maximum of 20%, except in urban settlements and fortress garrisons—it is important to note that there were also Vlach Muslims. These individuals often descended from Vlach Christians of both Catholic and Orthodox denominations.⁷⁹ In many cases, members of prominent Vlach clans converted to Islam to advance within the Ottoman service. This process contributed to the creation of the multi-confessional landscape of southern Croatia, a characteristic that persisted until the conclusion of the Sixth Ottoman-Venetian War, also known as the Morean War, in 1699.⁸⁰

Jakovljević i N. Isailović, Popis nahije Nečven [Census of Nečven nahiye], 81-143; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 215-265.

⁷⁸ A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 215-265, 298-321.

⁷⁹ A. Jakovljević i N. Isailović, Popis nahije Kosovo [Census of Kosovo nahiye], 34-35; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 299-303; A. Jakovljević i N. Isailović, Popis nahije Nečven [Census of Nečven nahiye], 97-99.

⁸⁰ For examples from the Drniš region, see: Karlo Kosor, Drniš pod Venecijom [Drniš under Venice], *Kačić* 7 (1975), 19-26, 33-54; Karlo Kosor, Drniška krajina za turskoga vladanja [Drniš krajina under Turkish rule], *Kačić* 11 (1979), 134-139, 176-181; A. Jakovljević i N. Isailović, *Petrovo polje*, 298-321.

POVIJEST JEDNOG SUKOBA ZA BUDUĆNOST NOVIH SUSRETA. TURSKA PRISUTNOST U DALMACIJI OD 16. DO 18. STOLJEĆA

THE HISTORY OF A CONFLICT FOR THE FUTURE
OF NEW ENCOUNTERS: TURKISH PRESENCE IN
DALMATIA FROM THE 16TH TO THE 18TH CENTURY

POVIJEST JEDNOG SUKOB A ZA BUDUĆNOST NOVIH SUSRETA.
TURSKA PRISUTNOST U DALMACIJI OD 16. DO 18. STOLJEĆA

THE HISTORY OF A CONFLICT FOR THE FUTURE OF NEW
ENCOUNTERS: TURKISH PRESENCE IN DALMATIA FROM
THE 16TH TO THE 18TH CENTURY

Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa
POVIJEST JEDNOG SUKOBA ZA BUDUĆNOST NOVIH SUSRETA.
TURSKA PRISUTNOST U DALMACIJI OD 16. DO 18. STOLJEĆA

Proceedings of the International Conference
THE HISTORY OF A CONFLICT FOR THE FUTURE OF NEW
ENCOUNTERS:
TURKISH PRESENCE IN DALMATIA FROM THE 16TH TO THE 18TH
CENTURY

Izdavač / Publisher

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
Katolička izdavačka kuća i časopis Crkva u svijetu

Urednici / Editors-in-chief

Prof. dr. sc. Ivan Bodrožić
Maja Rončević, dipl. theol.
Doris Žuro, mag. soc.

Recenzenti / Reviewers

Prof. dr. sc. Josip Vrandečić
Prof. dr. sc. Mladen Parlov
Izv. prof. dr. Marek Jodkowski
Izv. prof. dr. Joseph Ellul
Dr.sc. Włodzimierz Bielak

Lektura hrvatskog jezika / Proofreading of Croatian text

Marijana Vuleta

Prijevod na engleski jezik / Proofreading of English text

Marko Udovičić

Lektura engleskog jezika / Language editor of the English language

Nicole Falzon

UDK oznake / UDC marks

Sveučilišna knjižnica u Splitu: Iva Kolak

Fotografija na naslovnici / Cover photo

Maja Rončević

Oblikovanje i računalni slog / Design and layout

Paola Jukić

ISBN 978-953-7187-35-4 (Katolički bogoslovni fakultet Split) (PDF)

ISBN 978-953-8429-40-8 (Crkva u svijetu) (PDF)

Split, 2024.

**POVIJEST JEDNOG SUKOBA ZA
BUDUĆNOST NOVIH SUSRETA. TURSKA
PRISUTNOST U DALMACIJI OD 16. DO 18.
STOLJEĆA**

Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa
održanog na Klisu 18. siječnja 2024. g.

**THE HISTORY OF A CONFLICT FOR
THE FUTURE OF NEW ENCOUNTERS:
TURKISH PRESENCE IN DALMATIA
FROM THE 16TH TO THE 18TH CENTURY**

Proceedings of the International Conference,
Klis, January 18, 2024.

Split, 2024.

„Istraživanje se provodi uz potporu projekta Sveučilišta Oxford u okviru programa ‘New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe’ kojeg financira Zaklada John Templeton. Mišljenja izražena u publikaciji su mišljenja autora i ne izražavaju nužno stajališta Zaklade John Templeton”.

“This research was supported by the University of Oxford project ‘New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe’ funded by the John Templeton Foundation. The opinions expressed in the publication are those of the author(s) and do not necessarily reflect the view of the John Templeton Foundation”.

